

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1876-1877.

Verslag der bijeenkomst van den 22^{en} December 1876.

De Voorzitter, de heer KNOOR, opent de vergadering ten half acht ure.

Er zijn geene mededeelingen te doen.

Wordt overgegaan tot de ballotage van candidaten, waarvan de uitslag is, dat met algemeene stemmen als leden worden aangenomen de heeren: J. H. Fuchter, oud luit. kol. kommandant der Soerabaijasche schutterij, te 's Gravenhage; J. C. Rolandus Hagedoorn, off. v. gez. 2e klasse, te Amersfoort; Jhr. J. von Schmidt auf Altenstadt, 2e luit. der cavalerie, te Breda; W. Sodenkamp, 2e luit. der artillerie, te Brielle; Jhr. J. P. Bloijs van Treslong, 1e luit. der inf., J. J. Geers, 1e luit. adj. der inf., C. J. A. Jolles, 2e luit. der inf. en W. Mulder, 2e luit. kwartiermeester, allen te Grave; J. J. de Bruijne, luit. ter zee 2e klasse en J. Wentholt, luit. ter zee 2e klasse, beiden te Nieuwediep; en W. J. J. J. Ledel, 1e luit. der inf. te Zwolle.

Aan de orde is de behandeling van het volgend onderwerp:

Wat moet verstaan worden onder localiseering der militie; waarop moet bij de locale indeeling der militie worden gelet; welke zijn de voordelen der localiseering? Opgehelderd door eene toepassing van een localisatie-stelsel op ons land.

De heer W. HOOGENBOOM zegt:

Toen, eenige weken geleden, de Secretaris onzer Vereeniging mij mededeelde, dat het hem, door toevallige omstandigheden

1876/77. 12

nog niet had mogen gelukken een spreker voor hedenavond te vinden, achtte ik mij eenigermate verplicht te voldoen aan zijn verzoek, om op mij te nemen in deze bijeenkomst eene voordracht te houden of wel de discussie over eenig onderwerp te openen. Ik achtte mij daartoe verplicht, omdat ik het met hem eens was dat de tijd van voorbereiding wel wat kort was voor iemand, die toen eerst daarmede moest beginnen, en ik mij met het onderwerp, dat ik voor deze bijeenkomst heb gekozen, reeds sedert eenigen tijd had beziggehouden, in de veronderstelling dat het, zij het dan ook maar *en passant* — zooals in de voorgaande vergadering — zou ter sprake kunnen komen en ik dan voor het debat eenige gegevens wenschte te bezitten.

Ik zou u deze inleiding bespaard hebben, indien ik daarmede niet een zeker doel, en wel een tweeledig doel had. In de eerste plaats, omdat degenen onder U, die bekend zijn met den omvang van de taak die ik mij stelde, en dus kunnen beoordeelen in hoeverre ik haar naar behooren volbracht, door die mededeeling tot toegevendheid zullen gestemd worden, uit de overtuiging dat mij de tijd onthrak, de zaak nog meer in *détails* uit te werken. In de tweede plaats, om degenen onder U tot toegevendheid te stemmen, die van gevoelen zijn dat het verkeerd, of laat ik liever zeggen *gevaarlijk* is, de aandacht te vestigen op de *nevenzaken*, zoolang de *alles beheerschende oorzaak* — de invoering van den *verplichten persoonlijken dienst* — nog niet is geregeld. Zij toch zullen begrijpen, dat ik door de omstandigheden er toe gebracht werd dit onderwerp te kiezen. Hoewel ik nu die meening niet deel in zooverre men het *verkeerd* acht, zoo kan ik, helaas, toch niet zeggen, dat ik het ook *geheel en al zonder gevaar* acht, want het is meer malen voorgekomen dat men zekere voorwaarden stelde — bijv. verbetering van kazernes — die *eerst* vervuld zouden moeten worden alvorens men, zooals beweerd werd, den persoonlijk verplichten dienst kon invoeren, m. a. w., dat men eene *nevenzaak* zóó zwaar deed wegen, zóó op den voorgrond stelde, dat de *hoofdzaak* voor minder juist ingelichten als het ware werd verduisterd of schijnbaar onmogelijk werd gemaakt.

Hoe het echter ook zij, ik hoop dat het mij zal gelukken bij U de overtuiging te vestigen — indien die onverhoopt niet mocht

bestaan — dat het gekozen onderwerp ten volle waard is, dat wij er ons eenige oogenblikken mede bezighouden.

Nog eene opmerking zij mij vergund. Ik zal namelijk voor de toepassing van het door mij voorgestane stelsel, eene zekere legersterkte en eene bepaalde organisatie *moeten* aannemen om de gedachte te bepalen; teneinde nu evenwel *hedenavond* niet door een debat over de nevenzaak de aandacht van de hoofdzaak in mijne voordracht af te trekken, moet ik verzoeken die organisatie en sterkte zooveel mogelijk buiten beschouwing te laten; zij doet, wat de hoofdzaak betreft, niets ter zake. Alleen worde het *mij* veroorloofd de gronden op te geven, waarop ik mijne cijfers baseer, om te doen zien dat zij niet uit de lucht zijn gegrepen. Keeren wij thans tot ons onderwerp terug.

Wat verstaat men onder localiseering der militia? Onder localiseering der militia, in den door mij bedoelden zin, moet verstaan worden eene zoodanige indeeling der militia-plichtigen, dat *ieder onderdeel van het leger*, voor zoover de eigenaardige eischen, die voor dat onderdeel moeten gesteld worden, zulks niet beletten steeds zijne militia trekt uit *dezelfde plaats*, uit *dezelfde streek*, en die streek zoodanig wordt gekozen, dat de miliciens in den kortst mogelijken tijd bij hunne korpsen kunnen aankomen, indien de oorlog *onverwacht* uitbreekt. Het doel der localisatie is dus niet in de eerste plaats de behartiging der belangen van het *individu*. Evenals bij alle zaken moet ook hier het *algemeen belang* gaan vóór het *individueel belang*. In de eerste plaats moet gelet worden op de *algemeene* eischen. Daaruit volgt van zelf dat het een verkeerd denkbeeld is, als zou bij de locale indeeling in de eerste plaats moeten gezorgd worden dat de miliciens worden ingedeeld in het naast bijgelegen garnizoen, ja zelfs dat, om zooveel mogelijk de miliciens in hun woonplaats, of zeer in de nabijheid daarvan, te *kunnen* indeelen, het leger over tal van kleine garnizoenen zou moeten worden verdeeld.

Waarop moet bij de locale indeeling der militia gelet worden?

1°. Moet daarbij gelet worden op de garnizoenen, waarin de onderdeelen van het leger liggen. Ik ben voorstander van *vaste garnizoenen*. Vaste garnizoenen mogen niet bepaald noodzakelijk zijn voor de toepassing van het localisatie-stelsel, het stelsel zal

niettemin daardoor in hooge mate in waarde toenemen. Bij vaste garnizoenen kan men alles tot in details vooraf regelen, zoodat slechts *hoogst eenvoudige* en *korte* bevelen behoeven gegeven te worden.

Tegenover dit belangrijke voordeel staan, zoover ik kan nagaan, geen ernstige nadeelen. Men voert er wel eens tegen aan dat dan de troep, die in slechte garnizoenen geplaatst is, in het nadeel is, tegenover die in goede garnizoensplaatsen zijn gelegen. Voor de overgrootte massa is dat bezwaar echter denkbeeldig. Die massa wordt gevormd door de miliciens, die hoogstens twee jaren onder de wapens zijn, en voor 't grootste gedeelte in hun bekende plaatsen hunnen diensttijd doorbrengen, wat zij liever zullen doen, dan verplaatst te worden naar verder afgelegen steden, al zijn die ook grooter en aangenamer. Voor de kleine minderheid behoef het bezwaar niet te bestaan. Die minderheden, gevormd door het officierskorps, de onderofficieren en vrijwilligers, kunnen altijd als zij het verlangen of de dienst het vordert, naar een vasten rooster verplaatst worden, welke verplaatsing bijv. bij gedeelten om de twee jaren zou kunnen plaats vinden. Bovendien moet in de garnizoenen, die bepaald slecht zijn, *geen* vast garnizoen worden gelegd, maar de daar noodige bezetting om het jaar worden afgewisseld uit een centraal hoofd-garnizoen. Dit hoofd-garnizoen wordt dan beschouwd als *vast* garnizoen, d. i. de miliciens, behoorende tot den troep die tijdelijk in zulk een klein garnizoen verblijf houdt, worden beschouwd te behooren in het hoofd-garnizoen. Al wat zij van hunne uitrusting niet met verlof medenemen, wordt *dáár* gedeponeerd, zij worden bij oproeping derwaarts gedirigeerd. Voor het vestingleger eindelijk zijn vaste garnizoenen *bepaald noodzakelijk* in het belang der defensie. Wanneer men overigens zorgt de garnizoenen niet te klein te maken, dan zal het aantal aspiranten voor verplaatsing niet zoo groot zijn; er is *toch* nog al mutatie bij bevordering, detachceering, bijzondere opdrachten, enz. Vele gehuwden zullen door de vaste garnizoenen zeer gebaat zijn. Wij mogen een ander bezwaar, dat weleens geopperd wordt tegen dergelijke verplaatsing, niet met stilzwijgen voorbijgaan. Ik bedoel, dat weleens wordt beweerd dat het kader daardoor minder bekend wordt met zijn onderhebbend personeel.

Ook dat bezwaar komt mij denkbeeldig voor, zoolang de overgrootste meerderheid van dat personeel het grootste gedeelte van zijn dienstdtijd met onbepaald verlof is.

Als voordeel van vaste garnizoenen geloof ik ook te mogen noemen de kans, dat het aantal vrijwilligers — althans zeker in *sommige* plaatsen — zal toenemen.

Bij de indeeling in districten, zeide ik, moet gelet worden op de garnizoenen waarin de onderdeelen van het leger liggen. Kan men de miliciens van zeker onderdeel van het leger niet trekken uit de plaats waar het garnizoen houdt of uit de onmiddellijke omgeving, dan moeten zij genomen worden uit de naast bij gelegen streek, die door middel van eenen spoorweg met het garnizoen in verbinding staat. Van zelf volgt hieruit, dat dus zooveel mogelijk als garnizoensplaatsen worden aangewezen de steden, die aan of nabij spoorwegen liggen. Bij de keuze der garnizoensplaatsen moeten echter nog andere eischen bevredigd worden. Zoo moet het veldleger regelmatig opgesteld worden aan de grenzen. Voor dit leger moeten uitsluitend steden aan of nabij spoorwegen gelegen tot verblijf worden aangewezen, en wel de grootste garnizoenen op de spoorwegknoopen. De cavalerie moet zooveel mogelijk geplaatst worden in of nabij de streken, waar zij het eerst zal optreden. De korps-artillerie, zooveel mogelijk in 't centrum van het land, aan *centrale* spoorwegknoopen. Verder moet vooral gelet worden op het oefeningsterrein, en moet worden gezorgd dat in groote garnizoenen twee — zoo mogelijk drie — wapens vereenigd zijn.

Het vestingleger moet garnizoen houden in of nabij de liniën of positiën, die het moet bezetten; daarvoor worden dus garnizoensplaatsen aangewezen, die in of nabij die liniën of positiën liggen, zooveel mogelijk ook plaatsen aan spoorwegen.

In een woord, men moet zorgen dat de troep in vreedstijd behoorlijk kan worden geoefend, bij 't uitbreken van den oorlog spoedig kan worden gecompleteerd, en in oorlogstijd snel kan worden gebracht werwaarts men noodig acht. De depôts komen, zooals vanzelf spreekt, achter de liniën.

Aanvankelijk zal niet ten volle aan die eischen kunnen voldaan worden uit gebrek aan de noodige kazernen in de plaatsen, die

men voor de garnizoenen zou moeten kiezen. Daar vele kazernen evenwel toch gaandeweg vernieuwd moeten worden, kon men den bouw der nieuwe naar een logisch garnizoenstelsel regelen en dan vrij spoedig in den gewenschten toestand komen.

2°. Moet gelet worden op de wapensoort, waartoe de miliciens behoort.

De miliciens, behorende tot het vestingleger, moeten zooveel mogelijk bekend zijn met de localiteit — het terrein-gedeelte — die zij moeten verdedigen, en moeten zoo spoedig mogelijk onder de wapens zijn, daar er nog zeer veel te doen is alvorens de sterkten in behoorlijken staat van tegenweer zijn gebracht. Zij moeten dus uit de garnizoensplaats zelf en uit de onmiddellijke omgeving getrokken worden. De districten voor het vestingleger moeten dus genomen worden in de streek, waarin de liniën of positiën gelegen zijn.

De cavalerie en artillerie kunnen niet te velde voor de miliciens onder de wapens zijn; voor die twee wapensoorten moet men dus ook de miliciens nemen uit de streek, die in de nabijheid der garnizoensplaats gelegen is. Waar 't kan, die waarin de cavalerie 't eerst zal optreden.

Voor de mineurs en sappeurs, de pontonniers en de torpedisten moeten bij voorkeur miliciens worden aangewezen, wier werkkring in de maatschappij bij die wapens in toepassing kan gebracht worden. Men neme daarvoor dus geen miliciens uit eene bepaalde streek, maar men kiese dit personeel uit al de militieplichtigen van het geheele land, bij voorkeur uit de districten die meer leveren dan men noodig heeft. De infanterie van het veldleger kan *des nood* te velde vóór de verlofgangers zijn aangekomen; voor dit wapen kan men dus meer van de garnizoenen verwijderde districten aanwijzen — mits men lette op de spoorwegverbinding; daarvoor worden dus genomen de streken waaruit geen militie voor het vestingleger, de cavalerie en de artillerie wordt getrokken.

Het is bekend, dat men voor de cavalerie en artillerie de miliciens uitkiest — voor de mineurs en sappeurs, de pontonniers en torpedisten doet men dat ook, zooals is gezegd — en dat de overblijvenden bij de infanterie worden ingedeeld. Er kan dus geen bezwaar tegen bestaan, dat men uit de districten voor de veld-

bataljons uitsluitend infanterie trekt; indien men toch van oordeel is dat de minst geschikten *voldoende* geschikt zijn, dan zullen degenen die meer geschikt zijn, natuurlijk ook goed wezen. Uit de andere districten moet men echter twee of drie wapens completeren. Uit die voor het vestingleger trekt men bijv. tegelijk de infanterie en de artillerie — groote districten worden, zoo noodig, in onderdeelen verdeeld — uit die voor de cavalerie trekt men miliciens voor dat wapen, voor de artillerie van 't veldleger en voor de infanterie der depôt-compagniën.

Eindelijk moet nog bepaald worden op welke wijze zal worden voorzien in het geval dat zich zal voordoen, namelijk: dat het district nu eens te veel dan weder te weinig miliciens zal leveren, dat het district nu eens meer dan weder minder zal leveren dan het corps, dat er militie uit licht, noodig heeft.

Oogenschiijnlijk zou men zeggen, als niet meer miliciens worden gelicht dan men noodig heeft, kan er nooit overcompleet zijn; en als men niet minder licht dan noodig is ook nooit te kort.

Wanneer men echter van het mijns inziens eenige rationeele en billijke beginsel wil uitgaan, dat men:

1°. niet *meer* en ook niet *minder* miliciens licht dan men noodig heeft tot het *voltallig* houden der militie, en

2°. den militieplicht *gelijkmatic* wil verdeelen, .
aan welke eischen thans niet voldaan wordt, dan zal de bovengenoemde omstandigheid zich *moeten* voordoen. Om aan te toonen dat thans niet aan die eischen wordt voldaan, zal het genoegzaam zijn er op te wijzen:

1°. dat thans meestal een te kort ontstaat door de wijze waarop de loting geschiedt. Een aantal gemeenten — of gecombineerde gemeenten — kunnen hun contingent niet leveren. Gaf dus het jaarlijksch contingent juist aan het aantal dat ontbrak, dan zou het incompleet dáárdor reeds *onaangevuld* blijven.

2°. dat het feit, dat sommige gemeenten niet eens hun contingent kunnen leveren, reeds de *ongelijkmatic* verdeling aantoot; in die plaatsen toch kan *niemand* vrijloten, terwijl in andere plaatsen een groot aantal een vrij nommer trekt.

Het *overcompleet* of het *incompleet* kan nu door twee oorzaken ontstaan, zooals uit het volgende zal blijken.

Om aan de bovengestelde eischen te voldoen, moet in de militie-wet worden voorgeschreven:

1°. Dat de sterkte der *vijf* lichtingen onder de wapens niet grooter zal zijn dan de organieke sterkte van het militieleger bedraagt.

2°. Dat jaarlijks zooveel militieplichtigen door het lot zullen worden aangewezen, als noodig zal zijn om de organieke sterkte voltallig te houden.

3°. Dat dit aantal percentsgewijze zal worden verdeeld over al de 20jarige jongelingen, die in de termen vallen militieplichtig te kunnen worden (die dus geschikt zijn voor den dienst en geen reden van vrijstelling kunnen doen gelden).

Door het bepaalde onder punt 1 zal het mogelijk zijn, ook al is er geen een vrijwilliger, ook al is het verloop op eenmaal zéér groot, de militie door loting te completeeren, zonder de grenzen door de wet bepaald te buiten te gaan. Met een vast jaarlijksch contingent, ook al moet dat contingent als een maximum beschouwd worden, is de aanvulling niet verzekerd, tenzij men een *geheel en al fictief* getal in de wet wil opnemen.

Door het bepaalde onder punt 2 zal — naar mijne meening, waarover straks nader — ten volle voldaan worden aan de grondwet en zal men zeker zijn dat het leger bij 't uitbreken van den oorlog voltallig is. De eisch het leger voltallig te houden, brengt ook mede dat na de loting niet alle lotelingen, die niet onmiddelijk worden ingedeeld, vrij zijn. Een gedeelte blijft ter beschikking om ingedeeld te worden, naarmate, door sterfte als anderszins incompleet ontstaat.

Door het bepaalde onder punt 3 zal men de zekerheid erlangen, dat in alle districten evengroot percent wordt gelicht en dus evengroot percent vrijloot, zoodat de kans voor *alle* 20 jarigen *volkomen gelijk* is. Ik verwacht dat men door de uitgebreidheid der districten een vrij regelmatig aantal 20 jarigen zal krijgen. Blijkt het dat eenig district jaren achtereen aanzienlijk meer of minder geeft dan 't normale cijfer, dan moet de indeeling der districten worden herzien.

Het zal U reeds dadelijk opvallen dat de twee oorzaken voor overcompleet of incompleet zijn:

1°. Dat een district zeker jaar meer of minder 20 jarigen heeft en dus — een bepaald percent leverende — meer of minder miliciens zal geven, dan volgens het normale cijfer moest zijn, en

2°. Dat het korps dat, uit het district militie licht, meer of minder vrijwilligers heeft dan het, in verhouding zijner sterkte tot die van het geheele leger, zou moeten hebben.

Alvorens op te geven op welke wijze ik het uit die omstandheid voortspruitende bezwaar uit den weg zou willen ruimen, wensch ik de gronden op te geven, waarop mijn gevoelen, *dat voor elk ontbrekenden vrijwilliger een milicien kan gelicht worden*, berust.

Art. 180 der Grondwet zegt: „Er is steeds eene nationale militie, „zooveel mogelijk samen te stellen uit vrijwilligers, om te dienen, „op de wijze in de wet bepaald.”

Art. 181 zegt: „Bij gebrek aan genoegzame vrijwilligers, wordt „de militie voltallig gemaakt door loting uit de ingezetenen, „die enz.”

Art. 182 zegt: „Zij die aldus in de militie te land zijn ingelijfd, worden, in vreedstijd, na een vijfjarigen dienst ontslagen. Enz.

In geloof te kunnen aannemen dat in art. 181 *dezelfde* vrijwilligers worden bedoeld als in art. 180. Zooveel vrijwilligers, bedoeld in art. 180, als er dus ontbreken aan de organieke sterkte der nationale militie, zooveel miliciens moeten door loting worden aangewezen. Dat, geloof ik, is aan geen twijfel onderhevig, maar wel is, naar 't mij voorkomt, twijfel mogelijk omtrent de bedoeling van art. 182. — Men kan namelijk vragen: slaat art. 182 op de art. 180 en 181 of alleen op art 181? — Ik voor mij geloof dat het *laatste* hetgeval is, en wel om de volgende twee redenen:

1°. Omdat men, zoo dit niet het geval is, zou moeten aannemen dat de nationale militie *uitsluitend* moet bestaan uit miliciens — vrijwilligers en lotelingen — dat is uit mannen van 20—25 jaren, want iemand van 26 jaren is geen milicien meer. Onnoodig zal het zijn op te merken, dat zulk eene militie nooit een militieleger van eenige waarde zou kunnen vormen uit gebrek aan deugdelijk kader, onderofficieren en vooral officieren — men denke zich een kolonel van 24 jaren met 4 jarigen militiedienst van 12 maanden en 3 × 6 weken oefeningstijd. — Er moeten

dus nog *andere* vrijwilligers bij zijn dan vrijwillig dienende jongelingen van 20—25 jaren want. . . . de nationale militie bestaat alleen uit vrijwilligers bedoeld in art. 180 en lotelingen genoemd in art. 181. — Daar nu evenwel art. 181 zonder twijfel slaat op art. 180, zoo wil de Grondwet dus ook dat een milicien door het lot zal worden aangewezen voor elken vrijwilliger — van 20—25 jaren of ouder — die komt te ontbreken.

2°. Omdat ik zelf zéér geneigd ben te gelooven, dat art. 180 *niet sluitend* slaat op vrijwilligers die niet militieplichtig zijn. 't Komt mij toch voor dat de 20 jarige eerst *dan militieplichtig* wordt, als hij *door het lot* is *aangewezen*; de militieplichtigheid treedt eerst in *na* de loting. Is dit zoo, dan kan men door een *milicien*, *die vrijwillig zijn dienstplicht vervult*, niet anders verstaan als een door het lot als militieplichtig aangewezene, die zijn diensttijd achtereen doordient, dus niet met onbepaald verlof wensch te gaan. De 20 jarige, die zich vóór de loting verbindt, is nog geen milicien. Nu kan art. 180 niet zien op vrijwillig dienende miliciens boven bedoeld, want art. 181 zegt dat er alleen zooveel door het lot zullen worden aangewezen als er vrijwilligers ontbreken. Ook op dien grond geloof ik, dat art. 182 niet ziet op art. 180.

Naar 't mij voorkomt moet men dan ook art. 180 opvatten als of er stond: „Er is steeds eene nationale militie, die zooveel „mogelijk moet worden samengesteld uit mannen, die vrijwillig op „zich nemen te dienen op een van de wijzen door de militiewet „aan te geven.” Nu kan de militiewet aangeven dat er kunnen zijn vier soorten van vrijwilligers, en wel:

a. Die zich verbinden voor onbepaalden tijd (bijv. officieren en onderofficieren boven de 40 jaren);

b. Die zich verbinden voor bepaalden tijd en niet ouder zijn dan bijv. 40 jaren;

c. Die zich verbinden te dienen van hun 20^e tot hun 25^e jaar op de wijze als de militieplichtige — dus met genot van onbepaald verlof, en

d. De militieplichtigen die gedurende hun geheelen militiediensttijd onder de wapens willen blijven.

Al die vrijwilligers blijven dan toch: „*vrijwilligers, die dienen*

op de wijze in de wet bepaald;” alleen die genoemd onder *d.* kunnen, zooals ik zeide, niet bedoeld worden in art. 180. Geen van die vrijwilligers behoort echter tot die bedoeld in art. 178, waaruit de „toereikende landmacht” moet bestaan, „bestemd om te dienen in en buiten Europa.” Naar die opvatting kan men dus voor elken vrijwilliger, die bij het militieleger dient, als hij komt te ontbreken, een milicien door het lot aanwijzen.

Thans kan ik overgaan tot het opgeven van de wijze waarop ik het incompleet zou wenschen aan te vullen en wat ik met het overcompleet zou willen doen.

Uit de districten, die *meer leveren* dan noodig is, zou ik in de eerste plaats willen uitkiezen de miliciens voor de wapens, die geen districten hebben — mineurs, pontonniers en torpedisten — en de dan nog overblijvenden willen indeelen bij de depôts, wanneer het district miliciens levert aan het veldleger. Voor het vestingleger zou ik de overblijvenden willen verdeelen onder de compagnieën infanterie en artillerie, die uit het district putten.

Het *incompleet* zou ik in vredetijd slechts gedeeltelijk willen aanvullen, tenzij het te groot werd, in welk geval natuurlijk buitengewone maatregelen zouden moeten genomen worden. Ik zou namelijk het alleen willen aanvullen, zoover dit mogelijk was door miliciens *uit het district*, die *vroeger* — dus die van oudere lichten — als overcompleet bij de depôts waren ingedeeld, over te plaatsen van het depôt bij het korps. *Verder* zou ik in den regel in vredetijd niet willen gaan, doch ik zou willen dat bepaald werd, dat bij mobilisatie het incompleet *onmiddelijk geheel en al* werd aangevuld door manschappen, die bij de depôts dan *ouder de wapens zijn*, en die dus *onmiddelijk* geheel en al uitgerust naar het korps, waar incompleet bestaat, konden worden overgebracht. 't Behoeft nauwelijks gezegd, dat natuurlijk bij de depôts ten *allen tijde* moet bekend zijn hoeveel manschappen op die wijs moeten worden gedirigeerd naar de korpsen en naar welke, opdat dit onmiddelijk zou kunnen geschieden. Evenmin is het noodig er op te wijzen, dat moet zijn voorgescreven dat de order tot mobilisatie tevens moet beschouwd worden als lastgeving, om deze *aanvullingsdetachementen* van de depôts naar de korpsen te zenden.

3°. Moet bij de indeeling in districten vooral rekenschap gehouden worden met de versnelde middelen van vervoer.

Zoo straks is reeds gezegd, dat de miliciens zoo snel mogelijk naar hun korps moeten kunnen worden overgebracht, en dat zij dus dat korps langs den kortsten weg, zooveel mogelijk per spoor, moeten kunnen bereiken, zoo het district namelijk te ver afligt voor eene voetreis van enkele uren. Men moet daarbij echter verder nog zooveel mogelijk zorgen, dat de miliciens daarbij niet heen en weder behoeven te reizen; dat die van de verschillende korpsen elkander niet behoeven te kruisen; dat zooveel mogelijk de miliciens, van hetzelfde garnizoen, getrokken worden uit aangrenzende districten, die door denzelfden spoorweg worden doorsneden; dat de spoorwegen, noodig voor de verplaatsing der legerafdeelingen, niet door de militie worden gebezigd of zeer spoedig de daar langs te verplaatsen militie kunnen vervoeren; dat evenzoo zooveel mogelijk vrij blijven de lijnen, waarlangs de afdeelingen van het veldleger van het benoodigde — voertuigen, munitie, paarden, enz. — moeten voorzien worden, waarvan de hoofdmagazijnen wel altijd achter de liniën zullen gelegen zijn, enz.

Wij komen thans aan *de voordeelen der localiseering*. Ik laat den bestaanden toestand buiten beschouwing; in de laatste jaren is, tot zekere grens, in den door mij hier bedoelden geest gehandeld. Die den bestaanden toestand kennen, zullen kunnen beoordeelen in hoeverre men daarbij de door mij verwachte voordeelen heeft verkregen, waarbij natuurlijk rekenschap moet gehouden worden met de *bestaande* voorschriften, het *bestaande* garnizoenstelsel, en niet het minst met het *bestaande* stelsel van plaatsvervanging, welk laatste vooral de localisatie, zoo al niet *onmogelijk*, dan toch *hoogst bezwaarlijk* en van *zeer twijfelachtig nut* maakt, tenzij men bepale dat de milicien zich alleen mag doen vervangen door iemand die *in hetzelfde* district woont; daardoor zou het stelsel van dienstvervanging natuurlijk *weer onbillijker* worden.

Het grootste voordeel dat de localiseering, zooals ik die voorstel, oplevert is, naar mijne meening, dat daardoor de mogelijkheid geboren wordt de miliciens in *weinige uren* bij hunne korpsen te brengen en *allen tegelijk* te vervoeren zonder opeenhooping, kruising of verwarring, zonder den dienst der publieke middelen

van vervoer aanzienlijk te stremmen. Ik acht dit van uitnemend belang. Eensdeels toch kan men den miliciens zooveel mogelijk tijd geven om hunne zaken te regelen, anderdeels wordt het mogelijk ons leger veel spoediger te mobiliseeren dan dat van een onzer groote naburen, en dit schijnt mij *van zeer groot belang*, zoolang die naburen ons zouden kunnen overvallen met afdeelingen op vredessterkte.

Een ander niet minder groot voordeel bestaat — als ik mij niet vergis — daarin, dat de korpscommandanten ook het toezicht kunnen houden op hunne met groot verlof zijnde miliciens, zich persoonlijk kunnen overtuigen of zij hunne medegenomen uitrusting behoorlijk onderhouden, of alles bruikbaar, goed passend is, en het onbruikbare kunnen doen verwisselen tegen bruikbare voorwerpen, zoodat de opgeroepen milicien onmiddellijk van het noodige voorzien is, behoorlijk is gekleed. Verder wordt het mogelijk den korpscommandant te belasten met de zorg voor en het toezicht op de oefening der schutterij van het district. Zij kunnen daartoe zooveel van het kader van hun korps als instructeurs aanwijzen, als hun noodig voorkomt en, bij aanstelling van militie-korporaals of onderofficieren — de categorie van menschen, die thans dien titel dragen — als voorwaarde stellen, dat deze gedurende hun verloftijd deelnemen aan de oefeningen der schutterij. Zij zijn in de gelegenheid na te gaan of daaraan wordt voldaan, en of dat kader geschikt blijft voor den graad, waarmede het is bekleed. Daar de schutterij uit de militie voortkomt, zullen instructeurs en schutters elkander kennen, wat altijd voordeelig is met het oog op eene goede oefening. De districtscommandant onder de onmiddellijke bevelen van den korpscommandant staande, kan dezen laatsten bij het toezicht ter zijde staan. Worden geschikte personen van verschillenden leeftijd, die als officier gediend hebben en of minder geschikt zijn voor den werkelijken dienst of, bij gebrek aan dezulken, daartoe wenschen in aanmerking te komen, tot districtscommandant benoemd — deze moet bereden zijn — dan kan men daarvan veel nut verwachten en kunnen zij ook, door 't organiseeren van bijeenkomsten waar zij voordrachten houden over militaire of vaderlandsliefde opwekkende onderwerpen, door 't aanmoedigen van vrijwillige oefening, bijv. van jongelingen bene-

den de 20 jaren, enz. enz. belangstelling en lust opwekken in den militairen dienst en zoodoende, langs eenen anderen weg, nog belangrijke diensten bewijzen. Zij moeten tevens zooveel mogelijk op de hoogte zijn van alles wat voor de Intendance van nut kan zijn. Door de indeeling in districten zal verder een zekere *goede* geest van naijver tusschen de verschillende korpsen ontstaan, die op het slagveld tot heldendaden kan voeren. Ieder die op het platteland eenigszins bekend is — in de steden valt dat minder op — zal in 't klein daarvan voorbeelden genoeg gezien hebben. De jongens van A. geven het niet op, waar die van B. verder durven. Wat de eersten durven te ondernemen, zullen de laatsten nog beter willen uitvoeren. Een zinspeling daarop zal menig aanvoerder in staat stellen met een enkel woord den moed te doen herleven, de afgematten te brengen tot wanhopige krachtsinspanning.

Tot hiertoe de voordeelen, die het stelsel voor den *Staat* voor het *algemeen* zal afwerpen. Het brengt echter voor het *individu* óók belangrijke voordeelen — behalve die, voortvloeiende uit de bovengenoemde — mede. Bij de eerste opkomst vinden de miliciens vrienden en kennissen onder de onder de wapens zijnde miliciens. 't Zijn allen bekende gezichten, die hen onmiddellijk op hun gemak stellen. Door dorp- of stadgenooten voorgelicht en geholpen, zullen zij veel spoediger, op veel aangenamer wijs, op de hoogte gebracht worden van hunne dagelijksche plichten, spoediger aan het eigenaardige, hun geheel vreemde soldatenleven gewennen. Vele miliciens zullen hunnen dienstplicht vervullen in de plaats hunner inwoning zelf, de meesten in elk geval in de nabijheid hunner woonplaats, wat ook vele voordeelen medebrengt. Te velde, of in het algemeen in oorlogstijd, zullen zij zich omringd zien van vrienden en kennissen, kameraden waarop zij ten volle kunnen staat maken — dergelijke kameraadschap kan nu moeielijk verwacht worden tusschen de andere lichtingen — die hen niet in den steek zullen laten. Met die kameraden kunnen zij vertrouwelijk praten over hunne wederzijdsche achtergelatene betrekkingen; door die kameraden hooren zij dikwijls bericht van de hunnen, als zij zelf geen bericht hebben ontvangen; aan zulk een kameraad eindelijk kunnen zij, als het noodlot wil dat zij vallen, eenen laatsten groet aan familie en vrienden toevertrouwen, verzekerd

zijnde dat deze, zoo hij zelf gelukkiger is, dien groet trouw zal overbrengen en, door het verhaal van de wijze waarop hij moedig en onverschrokken het leven voor het vaderland opofferde, troost zal storten in het gemoed van den grijzen vader, van de trouwe moeder of andere naaste bloedverwanten. Dit alles is werkelijk, vooral bij onzen landaard, van veel belang, van meer belang dan men zou denken, voor het individu, waarover wij thans spreken. De overtuiging dat men hem bij terugkomst in zijn dorp feestelijk zal inhalen, dat hij daar omringd zal zijn van levende getuigen van zijne daden, zal den jeugdigen milicien tot de koenste ondernemingen aansporen, zal hem de gevaren, waarvoor hij, als hij onder vreemden alleen stond, zou terugdeinzen, doen minachten, nu hij zich bevindt te midden van hen, wier getuigenis hij later niet zal behoeven in te roepen, maar die het zonder dat wel zullen rondvertellen. Indien ik mij hierin niet al te zeer bedrieg, dan zijn de moreele voordeelen niet minder belangrijk dan de materiële.

Ten einde de laatst bedoelde voordeelen — de materiële — en meer bepaald die rakende de mobilisatie nog meer te doen uitkomen, zullen wij in korte woorden zulk eene mobilisatie in het algemeen nagaan, — zullen wij eens zien hoe het stelsel kan werken.

Wij gaan in de eerste plaats van de veronderstelling uit, dat in alles, door korte, duidelijke, zooveel mogelijk in alle détails tredende, voorschriften behoorlijk is voorzien.

De mobilisatie kan *met spoed* en *zonder spoed* plaats hebben. Onder de bestaande voorschriften is er een, aangevende op welke uren de miliciens op de verzamelplaatsen zullen worden afgehaald en op welk uur zij in hunne garnizoenen moeten aankomen. Uit dat voorschrift kan de districtscommandant zien op welk tijdstip en waar hij zijne miliciens moet bijeenroepen; kan de permanente militaire spoorweg-commissie zien op welk tijdstip en waar de publieke middelen van vervoer gereed moeten staan en voor ongeveer hoeveel man — dit laatste kan zij des noods nader aan den districts-commandant vragen — alsmede op welke punten het raadzaam is een harer leden te zenden om toezicht te houden; kan eindelijk de corps-commandant zien, waar hij personeel moet zenden om de miliciens af te halen, op welk tijdstip dit personeel daar moet zijn en omstreeks welk uur alles voor de ont-

vangst van zijne miliciens moet gereed wezen. — Voor eene mobilisatie met spoed nu zoude ik *vooraf vastgesteld* wenschen dat de miliciens op den dag, volgende op dien waarop de oproeping geschiedt — alzoo op den 2den mobilisatie-dag — op de voorgeschreven uren zullen worden getransporteerd.

In dergelijke omstandigheden, als wanneer zoo min mogelijk bevelen moeten te geven zijn, zou dan eene eenvoudige *oproeping met spoed* voldoende zijn.

Bij eene gewone mobilisatie, dus zonder spoed, zou het Hoofdbestuur bij de oproeping kunnen opgeven op den *hoeveelsten* mobilisatiedag het vervoer der miliciens zal geschieden — de dag, waarop de oproeping gedateerd is, is de *eerste* mobilisatiedag — en zou men daarbij voor het eene district eenen anderen dag kunnen nemen dan voor het andere, of wel sommige uren kunnen veranderen, al naar de omstandigheden dit toelaten of wenschelijk maken. 't Spreekt van zelf dat voorop moet staan bij de regeling, dat *wanneer spoed vereischt* wordt ook *met spoed kan worden gehandeld*. Is er veel tijd, dan is ieder stelsel, zelfs het meest ingewikkelde, voldoende.

Ik zal dus alleen eene mobilisatie *met spoed* bespreken.

Bij het Ministerie van Oorlog zullen alle stukken voorhanden zijn die men behoeft om, in verband met de bestaande voorschriften, in den kortst mogelijken tijd de noodige orders met de vereischte juistheid te kunnen geven. Zoo zullen bijv. in eene portefeuille bijeen zijn alle stukken voor een der beide genoemde toestanden. In de portefeuille, die tot opschrift draagt: *Mobilisatie met spoed* — wij zullen ons tot dit voorbeeld bepalen — zal onder anderen voorhanden zijn:

1°. Voor iederen garnizoen-commandant een telegram, bevattende, behalve het adres, alleen deze woorden: *Mobilisatie met spoed*.

2°. Voor de Permanente militaire spoorweg-commissie een brief ongeveer van den volgenden inhoud:

Bij Koninklijk besluit van den n°. ..., is bepaald dat het leger *met spoed* zal worden gemobiliseerd en dat het gewone spoorwegverkeer gedurende deze mobilisatie, die op heden ingaat, zooveel als noodig zal zijn, zal worden gestaakt. Ik verzoek U mitsdien het noodige te verrichten tot het beschikbaar stellen der vereischte vervoermiddelen voor lichtingen op

de daarvoor aangewezen plaatsen en uren. Omtrent de verplaatsing van troepen, paarden, voertuigen en verdere kriegsbehoefsten zullen U later de vereischte opgaven geworden.

3°. Voor de districts-commandanten, in wier district paarden onteigend zullen worden — wat vooruit is vastgesteld — voor den trein, de batterijen of de eskadrons een telegram bevattende, behalve het adres, de volgende woorden: *Verzamel te.... . paarden voor...., te..... . paarden voor...., en te..... . paarden voor; zij moeten den ten ure aldaar aanwezig zijn om gekeurd en overgenomen te worden.*

4°. Voor de commandanten der depôt-eskadrons en depôt- en reserve-batterijen een telegram, inhoudende, behalve het adres, de volgende woorden: *Zend onverwijld van de bij u beschikbare paarden aan, aan en aan; te zullen voor nu worden onteigend paarden, die aldaar ten ure gekeurd, overgenomen en afgehaald moeten worden (1).*

5°. Voor de commandanten der eskadrons of batterijen een telegram, inhoudende, behalve het adres, de volgende woorden: *Door het depôt ... (of de reserve-batterij) zullen u worden toegezonden paarden; wijders zullen te voor u worden onteigend rij- en trekpaarden, die ten ure aldaar moeten gekeurd, overgenomen en afgehaald worden.*

6°. Voor de magazijnmeesters der magazijnen waar voertuigen, munitien, enz. voor het veldleger zijn opgelegd, een telegram, bevattende, behalve het adres, de volgende woorden: *Maak zoo-
dra mogelijk ten afgifte gereed voor, voor en
.... voor Zal worden afgehaald.*

(1) Daar de paarden die onteigend worden, niet geoefend zijn, zoo is het wenschelijk de eskadrons en batterijen eerst zooveel mogelijk van geoefende paarden te voorzien, waartoe die der depôts en van de reserve-batterijen worden aangewezen. Laatst bedoelde batterijen — zie de organisatie — zijn door mij uitgetrokken voor de schutterij die wij te velde zouden moeten brengen, bijv. langs de kust, als ons leger als bondgenoot het land moest verlaten. Daar zulk schut-
terkorps zich wel altijd, vooral in den aanvang, zal moeten bepalen tot het observeren der kust en het verdedigen van eene versterkte positie nabij het punt waar eventueel een vijand mocht landen, zoo zie ik er geen bezwaar in, deze batterijen grootendeels, des noods geheel en al, van onteigende paarden te voorzien, die dan gaandeweg geoefend kunnen worden.

7°. Voor den commandant der treincompagniën een telegram, bevattende, behalve het adres, de woorden: *Voor den treindienst zullen onteigend worden te, te ... en te paarden. Zij moeten ten ure worden gekeurd, overgenomen en afgehaald en worden overgebracht naar, waar de voertuigen zullen worden afgegeven en nadere orders worden ingewacht.*

Verder nog telegrammen voor stellingcommandanten, ingenieurs, enz. enz. — die hier niet ter sprake gebracht behoeven te worden.

Bij alle telegrammen waarin cijfers, namen, enz. moeten ingevuld worden, moeten voorhanden zijn de noodige opgaven, waaruit die cijfers *onmiddelijk* kunnen worden overgenomen. Zoo moeten bijv. bij telegram N°. 3, voorhanden zijn een staat, inhoudende de *organieke* sterkte aan paarden van iedere batterij, ieder eskadron en iedere treincompagnie, alsmede de *feitelijke* sterkte, bijgewerkt volgens den laatst ontvangen maandelijkschen sterktestaat en een staat, aangevende het aantal bij de laatste jaarlijksche keuring voor den dienst geschikt geoordeelde paarden in bepaalde rayons van de districten, die het *eerst* paarden zullen moeten leveren — de districten in de nabijheid van de garnizoenen der bereden wapens en in den omtrek van de magazijnen, waar de voertuigen opgelegd zijn — ook bijgewerkt naar het verslag dier keuring. Onnoodig zal het zijn er aan te herinneren, dat ik *jaarlijks* — zie vroegere verslagen — zulk eene keuring wenschelijk acht.

De telegrammen N°. 4 en 5, vloeien natuurlijk van zelf voort uit de bovenstaande. Voor het telegram N°. 6 moet voorhanden zijn een staat, aangevende het voorhandene in de verschillende magazijnen, met opgaaf van de bestemming. enz.

Zoodra nu door den Ministerraad de goedkeuring van Z. M. is erlangd tot eene mobilisatie met spoed, stel ik mij voor dat onmiddelijk door den Minister van Oorlog worden bijeengeroepen de Chef van den Generalen Staf en de Inspecteurs der verschillende wapens om te beraadslagen alvorens de telegrammen te verzenden, ten einde daarin de eventueel noodig geoordeelde veranderingen te maken, waarna ze zoodra mogelijk door den Minister worden geteekend en worden verzonden.

De telegrammen zijn verzonden en brengen het geheele raderwerk door middel van de electriciteit, als bij tooverslag, in beweging.

Onmiddelijk na ontvangst van het telegram N°. 1, roepen de garnizoens-commandanten de commandanten der bataljons, van de cavalerie en artillerie — of die van den trein, de mineurs en sappeurs, enz. — bijeen en deelen hun de ontvangen lastgeving mede, hun opdragende aan de districts-commandanten het voorgeschreven telegram te verzenden, de noodige detachementen tot het afhalen der miliciens aan te wijzen en alles gereed te maken voor de ontvangst der onder de wapens geroepen manschappen. Onmiddelijk worden die bevelen opgevolgd en in de eerste plaats de telegrammen verzonden.

Wij zullen ons nu alleen bezighouden met de beide telegrammen, die de districts-commandanten ontvangen. Het telegram, gelastende *mobilisatie met spoed*, bevat — volgens hunne voorschriften — zoowel de lastgeving de miliciens *op te roepen* als de schutters te *waarschuwen* zich gereed te houden. In iedere gemeente moet *ten allen tijde* het noodige aantal aanplakborden geplaatst zijn, uitsluitend bestemd voor aankondigingen de militie of de schutterij betreffende. De districts-commandant moet nauwkeurig weten hoeveel er in iedere gemeente zijn, en zorgen *ten allen tijde* de noodige gedrukte aanplakbiljetten voorhanden te hebben, waarin slechts *enkele* invullingen behoeven te geschieden. Voor het onderhavige geval bijv. een aanplakbiljet van den volgende inhoud:

MOBILISATIE MET SPOED.

Ingevolge bevelen van Z. M. den Koning worden de miliciens dezer gemeente onverwijld onder de wapens geroepen en zullen zij zich op den voor ure, te ... (of aan het station te) moeten aanmelden bij de militaire autoriteit die aldaar zal aanwezig zijn. De schutters zullen zich gereedhouden om op de eerste oproeping zich te begeven waar zal worden bevolen.

De districts-commandant.

Onmiddelijk na de ontvangst van het telegram worden de noodige boden — bijv. schutters uit de plaats waar de districts-commandant gevestigd is en die daarvoor zijn aangewezen — opontboden, de biljetten inmiddels ingevuld, voor iedere gemeente in afzonderlijke pakketten ingepakt en de boden te paard, per as of per spoor gezonden naar de verschillende gemeenten. De meeste boden kunnen meerdere gemeenten achtereenvolgens aandoen, waar zij

zich aanmelden bij den Burgemeester of diens plaatsvervanger, die *onverwijld* den bode een bewijs van ontvangst geeft, waarop het uur der afgifte vermeld staat, en zorg draagt voor de *onmiddelijke* aanplakking en verdere bekendmaking binnen de gemeente.

Na den ontvangst van het telegram voor de onteigening der paarden, roept de districts-commandant onverwijld de *Pernamente commissie voor het onteigenen van paarden* bijeen en deelt deze de ontvangen bevelen mede; zij weet nu wat haar verder te doen staat en vangt haar werk onverwijld aan. Deze commissie moet niet verward worden met de *Jaarlijksche commissie voor het keuren van paarden*; de laatste bestaat gedeeltelijk uit militaire-, gedeeltelijk uit burgerleden, terwijl nu de burgerleden dezer commissie — die natuurlijk vrijwillig lid en beëdigd zijn — de eerstbedoelde commissie vormen. Op de aangewezen plaatsen worden nu zóóveel paarden bijeengebracht, dat de officieren, met het keuren, overnemen en afhalen belast, eene ruime keuze hebben. De officieren geven requs, de commissie zorgt voor de noodige administratieve bescheiden, waarop zij bij eede de verklaring stelt, dat den eigenaar van Rijkswege toekomt de som van voor de levering van paarden. De paarden behoeven nu meestal niet per spoor vervoerd te worden. Voor het medegeleide kan men, zoo noodig, miliciens uit het district aanwijzen, zoo deze tot de cavalerie of artillerie behooren.

De miliciens worden op de verzamelplaats zooveel mogelijk compagnies- (eskadrons- of batterijs-) gewijze ingedeeld door de geleiders, en het militiekader in functie gesteld. Bij 't inladen zorgt men dat in iederen wagen eenig kader plaats neemt; dat, waar miliciens van verschillende garnizoenen bijeen worden vervoerd, die uit hetzelfde garnizoen in *op elkander volgende* wagens worden geplaatst, zoodat deze wagens, zoo noodig, *en bloc* af en aangehaakt kunnen worden; dat de miliciens eenmaal ingeladen, de wagens niet meer verlaten zonder toestemming van den oudsten in den waggon aanwezigen onderofficier of korporaal; dat alles met bedaardheid en overleg geschiedt, enz. enz.

Bij aankomst in hun garnizoen moeten de miliciens alles gereed vinden, zoowel wat voedsel en nachtverblijf betreft, als wat aangaat het benodigde tot completeering hunner uitrusting. Zoodra mogelijk wordt dan ook hunne uitrusting gecompleteerd, wat in

weinig tijds kan geschieden, daar al de benoodigdheden, voorzien van de naamkaart van den man, dáár opgelegd zijn. Onnoodig zal het zijn op te merken, dat alles in volkomen bekwamen staat — dus ook goed passend — zal aanwezig zijn.

Zijn de miliciens, paarden en later ook de schutters vertrokken — de schutters worden korpsgewijze, door hun eigen aanvoerder, naar hunne bestemming gebracht — dan tracht de districtscommandant verder zooveel mogelijk nuttig werkzaam te zijn. Hij geeft bijv. de noodige inlichtingen aan de zich anmeldende vrijwilligers, voorziet hen zoo noodig van reiswijzers; hij tracht — zoo hij in een der grensdistricten is — berichten in te winnen omtrent den vijand en zorgt voor de opzending dier berichten; hij stelt zich in contact — vooral die in de districten buiten de liniën van defensie — met handelaars en eigenaars van vee, paarden, granen, enz. enz. ten einde het voorhandene zoo noodig te kunnen opkopen en verzenden; hij zorgt voor de noodige voer- of vaartuigen tot vervoer voor het aangekochte en stelt zich daartoe in contact met spoorweg- en stoombootmaatschappijen, enz. enz.

Wij zullen thans overgaan tot de behandeling van het laatste punt van ons onderwerp, *de toepassing van het besproken stelsel op ons land.*

Om dit te kunnen doen, moet ik eerst aangeven welke legersterkte ik noodig acht, daarna hoe die zal zijn georganiseerd en in garnizoenen ingedeeld, om eindelijk te komen tot de indeeling der districten.

Voor het gemakkelijk overzicht zijn eenige bijlagen vooraf afzonderlijk gedrukt (1), die ik gaandeweg zal trachten toe te lichten, waarbij twee schetskaartjes ter verduidelijking zijn gevoegd.

In de eerste plaats: het *ve'dleger*. Zooals door U zal worden opgemerkt, ga ik uit van de veronderstelling dat ons veldleger de organisatie zal hebben van een *legerkorps*, dat in sterkte en indeeling ongeveer overeenkomt met de legerkorpsen onzer groote naburen. Mocht men mij nu beschuldigen van óók al behebt te zijn met de zucht om de Duitschers na te volgen, dan zou ik in de eerste plaats de vraag willen stellen: Is de

(1) Bij 't voorgaande verslag verzonden.

legerinrichting in Duitschland dan niet waard tot voorbeeld te dienen en hebben de Duitschers dan niet voldoende ondervinding opgedaan om te kunnen verwachten dat zij het wel bij het rechte eind zullen hebben? Het antwoord daarop kan niet twijfelachtig zijn. Maar, zal men zeggen, maar wij moeten ons leger organiseeren in verband met onze locale toestanden. De stelling, dat wij ons moeten *verdedigen op onze eigene manier*, wordt ook door mij als *waar* erkend — ik was menigmaal in de gelegenheid dit hier te zeggen — maar dat belet volstrekt niet, dat wij weleens kunnen genoodzaakt worden *oorlog te voeren, op de algemeen gebruikelijke manier* oorlog te voeren *met en op den voet als* andere mogendheden. Al moge het waar zijn, dat wij op staatkundig gebied vooreerst wel niet die rol zullen spelen, die ons Gemeenebest in vroegere eeuwen in Europa vervulde, dan sluit dit mijns inziens nog niet in dat wij ons geheel en al moeten terugtrekken, *vrijwillig* afstand moeten doen van ons recht als vrije staat in Europa, eene stem — zij het dan ook eene zwakke — uit te brengen als vraagstukken van groot algemeen belang behandeld worden. Niemand daalt spoediger in de algemeene achting dan hij, die toont zelf die achting niet te verdienen. Willen wij nu op onze beurt medepraten, dan moeten wij natuurlijk ook ons deel op ons kunnen nemen van de gevolgen dier beraadslagingen. Leiden zij tot eenen oorlog, dan moeten wij aan de partij, die wij kiezen, ons contingent kunnen leveren. Door een goed uitgerust legerkorps nu acht ik ons land op eene *waardige* wijze, in het bondgenootschappelijk leger, vertegenwoordigd.

De kleine Staat, die een legerkorps, uitgerust en georganiseerd als dat der andere mogendheden, kan te velde brengen, zal niet als geheel onbeduidend worden beschouwd. Het kan geen der partijen onverschillig zijn, of die staat vriend of vijand zal wezen.

Niet alleen onze *waardigheid*, maar ook het *belang van ons leger* brengt — naar mijne meening — mede, onzen strijdkrachten zoodanige sterkte te geven, dat het leger als *grootte eenheid* kan optreden, en niet met afdeelingen van andere legers tot één zelfstandig geheel behoeft samengesmolten te worden. In het laatste geval toch zou het onder vreemde bevelhebbers moeten gesteld worden, wat mij, in vele opzichten, minder gewenscht schijnt.

Daar nu eene dergelijke indeeling, zooals ik hoop aan te toonen, volstrekt niet belet ons te verdedigen op onze eigene manier, maar die verdediging eerder in de hand werkt, zoo acht ik haar in alle opzichten gewenscht.

Het *vestingleger* is berekend op de behoefte. Zooals door U zal opgemerkt worden, reken ik voor een groot gedeelte op deschutterij — *schutterij voortgekomen uit de militie* — doch ik heb ook aangenomen dat *alle* sterkten *tegelijk* moeten bezet worden. — Dit laatste acht ik gebiedend noodig. Wat de sterkten in de Utrechtsche- en de Zuiderlinie, de sperforten en de Positiën-Willemstad, Helder en die der Monden-van-Maas en Haringvliet betreft, zal mij zulks vermoedelijk *niet* betwist worden. Deze toch liggen zonder twijfel al *dadelijk te gelijk* aan een aanval bloot en er is overal nog zooveel te verrichten, dat de volledige bezetting wel de handen vol zal hebben. Er blijft dus alléén over de Positie-van-Amsterdam, eene positie, die van de zeezijde kan bedreigd worden, bedreigd worden op een tijdstip — al is het dan ook niet onmiddelijk bij het uitbreken van een oorlog — waarop wij in de andere sterkten zeker *geen man* kunnen missen. Wie zal *dan* die positie verdedigen? Zullen dat doen aangeworven en in de grootste haast geoefende vrijwilligers — en 't kader dan? — of uitsluitend schutters? Wie zal overigens in tijds die Positie in staat van tegenweer brengen? Daartoe zal men kleine detachementen aanwijzen, zal men misschien antwoorden. Goed, maar die moeten er dan toch óók zijn, want andere sterkten kunnen ze niet afgeven, en wil men dan het eigenlijke garnizoen er eerst inbrengen als de vijand er voorkomt? Zou dat wel geraden zijn? Doch al konden wij het juist zóó knippen als wij zoo gaarne zouden willen; al konden wij voor iedere achtergelegen sterkte de bezetting bezigen van de voorliggende — die daartoe *in tijds* haar post zal moeten verlaten, wat ook *geen* aanbeveling verdient — dan rijst nog altijd de vraag of het raadzaam is, die meer en meer afgemat wordende troepen telkens weder in eene hen onbekende sterkte onmiddelijk in 't vuur te brengen? Zou het geen afkeuring verdienen, dat men daardoor *willens* en *wetens* oorzaak zou kunnen zijn dat de verdediging gaande weg *flanwer* en *zwakker* wordt, in plaats van *in kracht toe te nemen* met *iedere* schrede, die de vijand voorwaarts maakt? Doch ook al geeft men dit alles niet toe, dan vraag ik: *Welk*

voordeel zal het stelsel van achtereenvolgende bezetting der sterkten dan toch wel opleveren? Wij zagen dat *alleen Amsterdam* — *aanvankelijk* ten minste — met eene *geringere* bezetting zou kunnen volstaan, en daar nu voor die Positie — zie bijlage B — zijn uitgetrokken 7 compⁿ. infanterie en 6 compⁿ. vestingartillerie, zoo zou men *hoogstens* kunnen bezuinigen een vijftal compagnieën van beide wapens. Is dat nu werkelijk op eene sterkte van 56 compⁿ. infanterie en 72 compⁿ. artillerie zulk eene *aanzienlijke* bezuiniging? Mag men nu in ernst voor *dat* geringe voordeel, die positie *in gevaar brengen*? Ik geloof het niet.

Wij komen thans tot de indeeling in garnizoenen. Bijlage B. geeft daarvan een overzicht, meer aanschouwelijk voorgesteld op de bijgevoegde kaarten. Uit die bijlagen blijkt, dat wij aan de door ons vooropgestelde voorwaarden zooveel mogelijk hebben voldaan. De drie divisieën liggen op de grenzen; de hoofdmacht van iedere brigade op een spoorwegknoop, van waaruit zij in alle richtingen per spoor kan verplaatst worden; de korps-artillerie ligt in 't centrum; de reserve-artillerie aan de kust.

Bij eene *gewapende onzijdigheid* nu zou men iedere brigade kunnen concentreeren in en om haar hoofdkwartier als: van de 1^e Divisie de eerste Brigade te 's Hage, de 2^e te Haarlem; van de 2^e Divisie de 1^e te Arnhem, de 2^e te Groningen, en van de 3^e Divisie de 1^e te Bergen-op-Zoom en de 2^e te 's Bosch, wij zouden dan naar alle zijden al dadelijk front maken; terwijl het grootste gedeelte van elke brigade gekazerneerd zou kunnen blijven. Aan iedere brigade zou men vervolgens kunnen toevoegen 3 batterijen veldartillerie, waartoe eene batterij uit Haarlem en twee uit Utrecht naar Groningen, en 3 uit Utrecht naar 's Bosch zouden gezonden moeten worden. Aan de cavalerie op ieder front zou men eene rijdende batterij kunnen geven. 't Zou overweging kunnen verdienen al de cavalerie op de oostelijke grens te brengen, en dus toe te voegen aan de 1^e en 2^e Brigade der 2^e Divisie en de 2^e Brigade der 3^e Divisie, in d^{at} geval zou ieder der genoemde brigaden eene batterij rijdende-artillerie kunnen ontvangen. Uit het centrum van het land — Woerden en Utrecht bijv. — kunnen nu, zoo noodig, de voertuigen naar alle brigades rechtstreeks per spoor worden gezonden; alle munitie kolonnes zullen wel niet gemobiliseerd worden. Wordt het verder noodig dan

kan men, met geringe verplaatsing, de troepen langs de grenzen dekken door vooruitgeschoven detachementen, die regelmatig afgelost kunnen worden, enz.

Teekent zich gevaar aan de zeezijde, dan kan de 3^e Divisie op de 1^e Brigade worden bijeengetrokken, door de 2^e Brigade langs de spoorwegen 's Bosch—Langstraat—Zwaluwe—Roosendaal en Boxtel—Breda—Roosendaal te verplaatsen. Neemt men aan dat de cavalerie en artillerie marcheerden, dan zijn die 6000 man infanterie spoedig genoeg overgebracht. Evenzoo zou men de 2^e Divisie in Groningen kunnen vereenigen, en dan de Hollandsche en Zuiderlinie volledig in staat van verdediging kunnen stellen tegen een mogelijk gevaar van de zijde der nu onbezette Zuid-Oostelijke grens; Wij herinneren er aan dat wij voor eene schending der neutraliteit van de zeezijde Brabant (of liever *eerst* Zeeland) en Groningen 't meest bedreigd achten.

Dat de kustplaatsen in staat van verdediging moeten zijn, behoeft geen betoog; de gewapende neutraliteit eischt dit **ALTIJD**.

Loopt de oostelijke grens meer gevaar — bijv. door dat de vijandelijke legers daar slaags zijn of onze oostelijke nabuur ons bedreigt — dan kan de 1^e Brigade der 1^e Divisie langs de lijn 's Hage—Woerden—Utrecht—Amersfoort—Zutphen naar Zutphen, de 2^e Brigade der 1^e Divisie langs de lijn Haarlem—Amsterdam—Amersfoort—Zwolle naar Zwolle, en de 1^e Brigade der 3^e Divisie langs de lijn Bergen-op-Zoom—Roosendaal—Langeweg—Langstraat—'s Bosch—Nijmegen naar Nijmegen worden overgebracht, terwijl zoo noodig de 2^e Brigade van de 2^e Divisie ter hoogte van Assen kan stelling nemen. 't Zal dan wenschelijk zijn den Commandant der 1^e Divisie te belasten met 't bevel over de beide noordelijke Brigades en de 1^e Brigade van de 1^e Divisie met de 1^e Brigade der 2^e Divisie te vereenigen, waartegen wel geen onoverkomelijk bezwaar zal bestaan. Naar welke zijde men de Brigades ook wil verplaatsen, zij kunnen, zooals wij zagen, allen geheel alleen over eenen doorlopenden spoorweg beschikken. Wordt de grens voorwaarts van Arnhem bedreigd, dan kan de Brigade uit Groningen te Zwolle, en die uit Haarlem — langs de lijn Haarlem—Amsterdam—Amersfoort—Rhenen—Elst — in de Over-Betuwe positie nemen, enz. enz.

Bij een rechtstreekschen aanval op ons land heeft weder iedere Brigade, aan de bedreigde grens opgesteld, eene of meer spoorweglijnen ter harer beschikking om zich landinwaarts te verplaatsen. De Brigade in Groningen heeft dan den gevaarlijksten weg; wij zouden die echter in Friesland willen houden en voet voor voet op de Lemmer willen laten teruggaan, waar zij onmiddellijk een bataljon moet heenzenden om vooraf eene tijdelijke positie — zoo er geen *permanente* is — in gereedheid te brengen, wat wij met hulp uit Holland zeer goed mogelijk achten. Naar onze meening zal men daartoe onmiddellijk een officier der genie met eenige civiel ingenieurs en een groot aantal aardewerkers en daarna zoo spoedig mogelijk licht geschut naar de Lemmer moeten zenden, daar het zéér wenschelijk is dien uithoek van Friesland, of liever van *'t geheele Noorden*, bezet te houden. Zoo als door U zal zijn opgemerkt, rekenen wij op de ontworpen spoorwegen, en mogen wij dus aannemen dat in de lijn Leeuwarden-Hoorn-Amsterdam minstens twee groote stoombooten zullen dienst doen — 't vaarwater dier booten is meer dan 30 d. M. diep — waarmede de Brigade spoedig kan overgezet worden — 't traject duurt 30 minuten — als zij in de positie Lemmer is teruggedrongen, 't Zal niet noodig zijn dit verder uit te werken.

Ten slotte thans de indeeling der militie. Op de bijgevoegde kaartjes is de verdeeling der districten aangegeven en in bijlage C nader omschreven; alleen valt op te merken, dat van die voor het vestingleger sommige misschien nog in onderdeelen gesplitst zullen moeten worden. Uit de kaart voor het *veldleger* valt op te merken:

1°. Dat geen districten zijn aangewezen voor de mineurs enappeurs, voor de pontonniers, voor de torpedisten en voor den trein. Zooals reeds is gezegd, worden de drie eerstgenoemde wapensoorten uit verschillende districten gecompleteerd; wat den trein betreft, kan als toelichting dienen, dat wij aannemen dat de trein zal gevormd worden door de oudste lichten der cavalerie en artillerie. Zooals wij uit bijlage C zien is daarop gerekend, zijnde voor ieder eskadron 200 en voor iedere batterij 150 miliciens uitgetrokken, waardoor worden verkregen: 3800 cavaleristen en 3450 artilleristen; terwijl (zie bijlage A) respectievelijk noodig

zijn: 2850 en 2462, en dus voor den trein overblijven $950 + 988 = 1938$; voor den trein zijn noodig 1925 miliciens (1). Laten wij buiten rekening dat de eene lichting grooter zal zijn dan de andere, en nemen wij dus de lichtingen dooreen, dan zijn die respectievelijk 760 en 690 man sterk, zoodat, naar die cijfers, van de cavalerie de oudste lichting en 190 man van de volgende, voor de artillerie de oudste lichting en 298 man van de volgende lichting voor den trein bestemd worden. Men zal de opmerking maken, dat de trein op die wijs in vreedstijd geen andere miliciens zal hebben dan die slechts voor 6 weken (herhalings-oefeningen) onder de wapens geroepen kunnen worden. Die opmerking is juist, en wij stellen daarom voor, de miliciens *achtereenvolgens* op te roepen, waardoor aan de eene zijde bij iedere compagnie trein (behalve de vrijwilligers) voortdurend eenige miliciens aanwezig zijn, en aan de andere zijde het permanente kader van de trein-compagnie kleiner kan wezen. Roept men deze miliciens in 9 seriën van omstreeks 6 weken op ($9 \times 6 = 54$) dan kan ieder der 10 compagnieën 21 à 22 miliciens krijgen ($9 \times 10 \times 22 = 1980$) die geoefend worden in 't rijden met bespanningen, 't bepakken van voertuigen, enz.

De voordeelen, die wij aan deze regeling toekennen, zijn de volgende:

a. Daar de miliciens in oorlogstijd bij de batterijen en eskadrons worden opgeroepen, is men zeker, al blijven eenigen achter, dat de batterijen en eskadrons compleet zijn, want zij geven maar zooveel personeel af aan den trein als er meer is dan hunne organieke sterkte; de trein moet zich dan maar behelpen en zal wel aanvulling kunnen vinden.

b. De eskadrons en batterijen houden de jongste lichtingen, dus de manschappen, waarvan men kan aannemen dat zij het minst zijn vergeten van de oefening. (2)

(1) Wij herinneren eraan, dat wij niet het gewone verlies door sterfte enz. hebben in rekening gebracht. Wij achten dat niet noodig, omdat wij uitgaan van het denkbeeld dat telkens bij iedere lichting, zooals zoo straks is gezegd, het incompleet geheel en al wordt aangevuld.

(2) Men ziet hieruit dat ik niet de meening deel, dat juist de *oudste* lichting het best geoefend is, zooals oulango in de 2de Kamer werd beweerd. Ik geloof integendeel dat bij ons de oudste *het meest* zal vergeten zijn.

c. Breekt de oorlog uit vóór de jongste lichting voldoende is geoefend om te velde te gaan, of liever minder bruikbaar is dan de oudste, dan kan worden bevolen de jongste in plaats van de oudste naar den trein te zenden, daar men bij den trein beter met halfgeoefenden terecht kan dan bij de andere gedeelten van het veldleger.

d. Op deze wijze doorloopen alle miliciens der bereden wapens de oefening voor den trein, en kunnen dus later als schutter voor den treindienst binnenslands gebezigd worden. Onder deze schutters zullen er ook wel gevonden worden, die vrijwillig bij den trein van 't veldleger buiten de grenzen zullen willen inspringen in het geval onder c. verondersteld.

't Zal onnoodig zijn op te merken, dat natuurlijk de miliciens door kader van de trein compagniën bij de batterijen en eskadrons worden afgehaald bij mobilisatie, en rechtstreeks naar de magazijnen, waar de voertuigen opgelegd zijn, worden overgebracht, waar inmiddels het overige der trein-compagniën zal zijn aangekomen en ook de aangeschafte paarden gaandeweg worden aangevoerd.

2°. Dat de districten der vestingtroepen zóó zijn getrokken, dat zij in verschillende richtingen door spoorwegen doorsneden worden, die op de garnizoens-plaatsen uitloopen en de linie of positie met het voor- en achter gelegen terrein omvatten alleen de bezetting voor Neuzen zal uit het district F, die voor de sperforten uit het district H moeten genomen worden. Voor *deze* forten is voor het infanterie-garnizoen gerekend op de schutterij der nabij gelegen plaatsen en eenige verspreide kleine afdeelingen van het veldleger, die, door den vijand afgesneden zijnde, zich daar zullen moeten kunnen bergen. Reeds is opgemerkt dat sommige van deze districten misschien wel onderverdeeld zullen moeten worden.

3°. Dat de 1^e Brigade der 1^e Divisie hare miliciens trekt uit Holland en de 2^e Brigade uit Friesland; laatstbedoelde miliciens moeten over den spoorweg van Leeuwarden-Hoorn-Amsterdam vervoerd worden. Al de spoorweglijnen in Friesland zijn ter beschikking voor het vervoer der miliciens van het 8^e, 9^e, 10^e en 11^e bataljon naar de aanlegplaats der stoombooten; de miliciens van het 7^e kunnen te Stavoren, die van het 12^e te Lemmer worden verzameld; de laatsten worden, in twee tochten, door de Lemmer-

boot naar Hoorn overgezet. Alleen de lijn Groningen—Leeuwarden zal ook miliciens moeten vervoeren voor de twee bataljons van de 2^e Divisie, te Leeuwarden in garnizoen; de miliciens van het 10^e bataljon der 1^e Divisie zijn dan echter al lang vertrokken.

De 2^e Brigade der 2^e Divisie ontvangt hare miliciens uit Groningen en Drenthe, de 1^e Brigade uit Overijssel en een deel van Gelderland. Door elk district (1) loopt een spoorweg, die in verbinding staat met het garnizoen. Van de 3^e Divisie ontvangt de 1^e Brigade haar miliciens uit Zeeland, 't westelijk gedeelte van Noord-Brabant (de bat^{ns}. te Bergen-op-Zoom en Middelburg) en 't zuidoostelijk deel dier provincie (de bat^{ns}. te Breda) en de 2^e Brigade uit Limburg, 't oostelijk deel van Noord-Brabant en een deel van Gelderland; door ieder district — behalve een deel van Zeeland waar van stoombooten gebruik gemaakt moet worden over zeer korte trajecten dóch in verband met het watertij — loopt weer een spoorweg, die rechtstreeks voert naar het garnizoen.

4°. Dat de cavalerie- en artillerie-districten zijn in den omtrek of in de nabijheid van de garnizoenen en zoodanig genomen, dat de miliciens per spoor of te voet in weinige uren present kunnen zijn.

Wij zullen de laatste zijn om te beweren dat *deze* indeeling nu juist de beste is; wij willen zelfs niet gezegd hebben dat zij in alle opzichten goed is: ons hoofddoel is onze meening duidelijk te maken door de toepassing van het door ons voorgestane stelsel op ons land.

Laat ons nu ten slotte nagaan op welke wijze de militie, bij eene indeeling als de opgegevene, kan worden opgeroepen en vervoerd.

(1) Hoewel eene meer rechtlijnige grensscheiding der districten misschien wenschelijker zou zijn, zoo konden wij aan dien wensch geen gevolg geven, daar de grenzen der gemeenten — volgens den Atlas van P. H. Witkamp — door ons moesten gevolgd worden, door gemis aan meer gedetailleerde gegevens omtrent de bevolking. Werd eene dergelijke regeling officieel ingevoerd, dan zou men, over meer gegevens kunnende beschikken, daarop kunnen letten.

Wij moeten daarbij Bijlage D raadplegen (1). Dit stuk geeft aan: 1°. de plaats waar en het uur waarop transportmiddelen zullen beschikbaar gesteld worden, daarbij tevens vermeldende waarvoor zij bestemd zijn; 2°. de plaats, waarheen de overbrenging zal plaats hebben, alsmede het vermoedelijke uur van aankomst, en 3°. op welke plaatsen de treinen onderweg miliciens zullen opnemen.

Zooals wij reeds zeiden wordt die staat geraadpleegd: 1° door de districts-commandanten, die er uit kunnen zien op welk uur de miliciens moeten present zijn op de plaats waar zij zullen worden afgehaald; voor de verzamelplaats van al de miliciens van een district nemen wij aan, dat zij present zijn 1 uur vóór dat

(1) Trein 18 zal vermoedelijk beter over Zwolle loopen; hij kan dan om 1 uur uit Almelo gaan, ophouden op de stations in het district en omstreeks 5 uur te Arnhem zijn.

De volgende opgave der voertuigen bij de verschillende Maatschappijen voorhanden kan dienen tot berekening der beschikbare transportmiddelen. Dit materieel zal, als de ontworpen lijnen gereed zijn, natuurlijk vermeerderd wezen.

	Holl. spoor. (1)	Rijn- spoor.	Staats- spoor.	Centr. spoor.	Boxtel. Wezel.	Loik. Maas- stricht.	Totaal.	Aanmerkingen.
Locomotieven . . .	62	78	155	20	5	6	326	(1) 1 Mei 1876. De overige op 1 Januari 1875. Ver- moedelijk thans meer.
1e klasse . . .	20	19	1	10	"	3	43	
1e en 2e klasse . .	86	71	160	18	2	"	337	
1e, 2e en 3e klasse	"	10	11	"	"	8	29	Men rekent om- streeks 20% loco- motieven in repa- ratie. Meestal is eenig materieel buiten 's lands, doch dit wordt gedeeltelijk opge- wogen door vreemd materieel dat in ons land is.
2e klasse. . . .	28	32	7	14	6	3	90	
3e klasse. . . .	173	92	251	48	24	9	597	
Bagage-wagens . .	75	74	157	20	4	8	338	
Geæl. Goederenwag.	322	736	780	51	36	26	1951	
Paardenwagens . .	4	4	7	"	"	"	15	De goederenwa- gens kunnen p. m. 30 man bergen.
Veewagens . . .	152	100	351	45	20	2	670	
Open goederenwag.	252	807	1849	"	65	157	3130	

zij worden ingeladen en $1\frac{1}{2}$ uur vóór het vertrek van den trein, zoo dat beschikbaar is 1 uur voor het indeelen en marscheeren naar het station en $\frac{1}{2}$ uur voor het inladen; waar miliciens aan een tusschen-station worden opgenomen, zullen zij present moeten zijn minstens $\frac{1}{2}$ uur voor de vermoedelijke aankomst van den trein.

2°. Door de Permanente militaire spoor-wegcommissie, die er uit kan zien waar vervoermiddelen moeten beschikbaar zijn en op welk uur. Uit de missive van den Minister ziet de commissie hoeveel lichtingen moeten vervoerd worden — dat hangt natuurlijk af van het aantal dat onder de wapens is. — en dus hoeveel ruimte noodig is.

3°. Door de korps-commandanten, die er uit kunnen zien waar miliciens zullen afgehaald moeten worden, werwaarts de officieren of onderofficieren, enz. gezonden moeten worden, en op welk uur die dáár minstens moeten present zijn, alsmede op welk uur zij in het garnizoen zullen aankomen en dus alles voor den ontvangst gereed moet zijn.

Het zal onnoodig zijn en dus nuttelooze verspilling wezen van den tijd, bestemd voor discussie, indien ik met U naging op welke wijze in al de districten wordt gehandeld. Ik zal mij daarom slechts tot één district bepalen en kies daartoe het district van het 4e bataljon der 1e Divisie (1).

Het *district 4e Bataljon, 1e Divisie*. De districts-commandant

(1) Als standplaats voor de districts-commandanten zou men bijv. kunnen aanwijzen:

Van de bataljons-districten der 1e Divisie. (1) IJsselmonde, (2) Rotterdam (westelijk deel), (3) Rotterdam (oostelijk deel), (4) Soetermeer, (5) Leiden, (6) Beverwijk, (7) Sneek, (8) Franeker, (9) Leeuwarden, (10) Grijpskerk, (11) Drachten en (12) Heerenveen.

Van de bataljons districten der 2^e Divisie. (1) Apeldoorn, (2) Deventer, (3) Hengelo, (4) Almelo, (5) Zwolle, (6) Meppel, (7) Hoogeveen, (8) Assen, (9) Winschoten, (10) Hoogezand, (11) Warffum en (12) Groningen.

Van de bataljons-districten der 3^e Divisie. (1) Neuzen, (2) Middelburg, (3) Goes, (4) Bergen-op-Zoom, (5) Eindhoven, (6) Weert, (7) Roermond, (8) Valkenburg, (9) Maastricht, (10) Grave, (11) Nijmegen en (12) Arnhem.

Van de districten: A Alkmaar, B Amsterdam, C Utrecht, D Gorinchem, E 's Bosch, F Breda, G Brielle, H Haarlem en Nijmegen (er zijn per abuis 2 Hs., vergissing is echter, daar zij op verschillende kaarten voorkomen, niet mogelijk), K 's Hage, L Groenlo, M en N Boxel en P Amersfoort.

Al deze plaatsen staan in telegraphische gemeenschap met de overige deelen van het Rijk.

te Soetermeer ontvangt 11 uur 20 min. het telegram van den commandant van het bataljon, inhoudende de woorden: *Mobilisatie met spoed*. Onmiddellijk wordt 7 boden gelast zich ten 12½ uur bij den districts-commandant te vervoegen en inmiddels de staat, Bijlage D., geraadpleegd en oproepings-aanplak-biljetten ingevuld.

Twee boden zullen te paard rijden naar de dorpen ten noorden van Soetermeer en een bode naar de nabijgelegen gemeenten ten zuiden. In de hun ter hand gestelde biljetten wordt den miliciens gelast zich ten 7 uur in den namiddag van den volgende dag te bevinden aan het station te Soetermeer. Deze drie boden kunnen onmiddellijk vertrekken. De andere boden zullen ten 1 uur 23 met den trein — van 's Hage naar Rotterdam loopende — vertrekken en wel respectievelijk naar Moerkapelle, Nieuwerkerk, Capelle en Rotterdam, vanwaar zij naar de nabijliggende gemeenten gaan. In de hun ter hand gestelde biljetten wordt den miliciens respectievelijk gelast te 6½ uur, als boven, te Moerkapelle, te 7 uur te Nieuwerkerk, te 5½ uur te Capelle en te Rotterdam aan het station te zijn, om daar trein 2, die om 6 uur uit Rotterdam gaat, op te wachten.

De Permanente militaire spoorweg-commissie draagt zorg dat te 6 ure een trein afgaat, die, behalve de geleiders zoo straks te noemen, de miliciens medeneemt.

De bataljons commandant zendt — op den volgende dag — met den trein die 4 uur 10 min. van 's Hage vertrekt en, hoewel een sneltrein zijnde, te Soetermeer en Moerkapelle zal ophouden, naar elk der stations 1 onderofficier en 4 korporaals, terwijl met den trein die 2 uur 35 min. van 's Hage vertrekt en ook te Capelle zal ophouden, naar elk der stations Nieuwerkerk en Capelle reeds mede 1 onder-officier en 4 korporaals zijn vertrokken; eindelijk gaan met den trein (Holl. spoor) die om 3 uur 49 van 's Hage vertrekt, naar Rotterdam 1 officier en 2 korporaals (te Rotterdam komen slechts enkele miliciens). Naarmate de miliciens op de tusschen stations aankomen, worden zij compagnies-gewijze door de onderofficieren ingedeeld; ieder korporaal verzamelt de miliciens van eene compagnie, zoodat zij gereed staan als de trein aankomt. Vóór het vertrek uit Rotterdam, doet de officier de wagens in vier afdeelingen merken — met krijt bijv. — iedere afdeeling voor eene compagnie, en de aange-

komen miliciens plaats nemen. Op ieder tusschenstation zoeken de korporaals de wagens uit der compagnie, waarvoor zij de miliciens hebben verzameld en doen deze laatsten instijgen, waarbij de officier, die den trein vergezelt, geholpen door den onder-officier, die aan het station was, toezicht houdt. Te 's Hage aangekomen, worden de wagens compagniesgewijze verlaten, treden de compagniën aan en marcheeren naar de kazerne.

Ik zal hiermede eindigen, zoowel omdat ik geloof dat ik mijn denkbeeld voldoende in algemeene trekken heb toegelicht en niet meer van uwe aandacht mag vergen, als omdat ik U den noodigen tijd wil laten uw gevoelen mede te deelen, of wel om U, waar ik voor U duister was, in de gelegenheid te stellen nader inlichting te vragen.

De Voorzitter: Ik dank den heer Hoogenboom voor zijne belangrijke lezing, waarin behandeld is een onderwerp van het hoogste gewicht. Het is zeker der vergadering opgevallen, dat dit onderwerp overgrootte studie heeft vereischt en de samenstelling van het geheel een reusachtig werk moet zijn geweest. Misschien zijn er hier en daar leemten in aan te wijzen, doch dit kan ik thans niet beoordeelen. Maar zeer zeker verdient de wijze, waarop deze arbeid is uitgevoerd, ons aller bewondering.

Bij het openen der discussiën zal het misschien blijken, waar nog aanvulling noodig is. Ik stel voor de beraadslagingen aan te vangen na het houden eener korte pauze.

De vergadering hervat zijnde, opent de Voorzitter de beraadslagingen.

De heer BOOGAARD: Na de hulde door U, Mijnheer de Voorzitter, aan de belangrijke voordracht van den geëerden spreker gebracht, kan het overbodig schijnen mijnerzijds daaraan nog een woord toe te voegen; ik sluit mij daarbij geheel aan. Het zij mij veroorloofd verder, naar aanleiding van het verhandelde, eenige opmerkingen in het midden te brengen.

Als men hoort spreken van de localisatie van het leger, dan doet zich van zelf de vraag op: waartoe dient een leger? En dan moet het antwoord mijns inziens dit zijn:

Het dient in de eerste plaats ter bestrijding van den buitenlandschen vijand, ter verdediging van den Vaderlandschen bodem; en in de tweede plaats ter bestrijding van den binnenlandschen vijand, ter afwending der gevaren voor de inwendige rust.

Dit laatste deel, zeker een belangrijke taak van het leger, wordt soms wel wat te weinig geteld. Zoolang er Oostersche en Westersche quaestiën op het tapijt zijn, zoolang men nog steeds in angstige verwachting omtrent een revanche-oorlog verkeert, zoolang zal het eerste deel van de taak des legers natuurlijkerwijze meer op den voorgrond staan.

Als men *oppervlakkig* hoort spreken over het krijgswezen, dan wordt de gedachtengang veelal in drie woorden uitgedrukt: Pruisen, Utrechtsche-linie, algemeene dienstplicht.

Pruisen is dan de éénig mogelijke vijand, waartegen wij ons hebben te wapenen; de Utrechtsche-linie is ons eenig noodig bolwerk; de algemeene dienstplicht is het universeel geneesmiddel voor alle kwalen het krijgswezen aanklevende.

Het tweede deel van de taak des legers, de bewaring der inwendige rust, treedt, gelijk ik reeds deed opmerken, te zeer op den achtergrond; daaraan wordt weinig of niet gedacht.

Voor het oogenblik nu behoeven wij ons niet bevreesd te maken, dat het leger in dit opzicht een belangrijke rol zal hebben te vervullen; doch in de toekomst zou er wellicht een strijd tegen het gezag kunnen ontstaan, waarbij men heeft te denken aan het zooveel gerucht gemaakt hebbende *roode spook*.

Nederland is gelukkig eene vrijheid- en ordelievende natie, die zeer zeker bij den strijd tegen het wettig gezag nimmer den toon zal aangeven; doch het zou kunnen wezen dat het kwade voorbeeld van anderen ook bij ons op den langen duur aanstekend ging werken, en hierop moet men toch ook bedacht zijn.

Nu behoor ik volstrekt niet tot hen, die het volk in zijne vooruitstrevende aspiratiën zouden willen tegenhouden; integendeel; ik geloof dat, door dien weg in te slaan, spoedig het spreekwoord bewaarheid zou worden: die wind zaait, zal storm oogsten.

Doch wat ik wel wil, is te voorkomen dat het volk met geweld zou trachten te verkrijgen, wat men meent het nog niet te

moeten geven. Daarom ben ik er voor, alles te doen wat mogelijk is om het volk te verheffen en het die rechten te geven, waarop het in billijkheid aanspraak mag maken.

Maar daarbij wensch ik tevens, dat de noodige middelen voorhanden zijn om het gezag te handhaven en het te doen zegevieren, want het is de grootste ramp voor een volk, wanneer de ongebondenheid de teugels van het gezag in handen neemt. Dan wordt het volk niet in waarheid vrij gemaakt, doch leeft onder de grootste tirannie.

Aan wie behoort nu de taak tot bewaring der inwendige rust?

Daarvoor zijn drie machten aanwezig:

1°. de politie;

2°. de schutterij;

3°. het leger.

Van de politie zal ik hier niet spreken, en wat de schutterij betreft, zoo geloof ik dat de vraag, of zij in staat zal zijn steeds de inwendige rust te bewaren, ontkennend moet worden beantwoord.

De ondervinding heeft dit bewezen. Bij de kleinste ongeregelheden ziet men, dat de schutterij niet bij machte is alleen krachtig op te treden; in den regel moet de hulp der sterke hand worden ingeroepen.

En waarom is de schutterij nu niet in staat alléén die taak te vervullen? Misschien wel gedeeltelijk daarom, omdat zij afkomstig is uit de plaats, waar de ongeregelheden worden gepleegd. Zij vindt zich dan geplaatst tegenover vrienden en bekenden, en is minder in staat met die kracht op te treden, dan wanneer zij zou staan tegenover onbekenden.

Ook vergete men niet dat er bij de schutterij geen genoegzame discipline heerscht, terwijl die bij het leger veel krachtiger kan worden gehandhaafd.

Nu zal misschien de schutterij van de toekomst voor haar taak berekend zijn, maar al werden aan het hoofd der bataljons schutterij geplaatst de fameuze majoors, waarvan de heer Bredius laatst sprak, dan nog vrees ik dat, zonder eene ingrijpende organisatie, de schutterij moeielijk in staat zal zijn, de rol te vervullen haar opgedragen.

En toch ware het te wenschen, dat de schutterij *wel* in de gelegenheid ware de inwendige rust ten allen tijde te bewaren, daar het optreden bij tumulten juist de onaangenaamste taak van het leger is.

Eene kleine uitweiding zij mij hier geoorloofd; ik herinner nl. aan het onlangs gebeurde te Amsterdam. Zoodra daar de ongeregeldheden uitbraken, werd de hulp van het leger ingeroepen. Het trad op en werd met gejuich ontvangen; de orde was dan ook spoedig hersteld. Doch nauwelijks was de eerste angst verdwenen, of van sommige zijden hoorde men beweren: de Kattenburgers en Willemstraters waren welgezind, ja, eigenlijk was iedereen welgezind geweest; de schuld moest elders worden gezocht, en weldra voegde men er bij, dat de militaire macht *te* krachtig was opgetreden, en zich niet naar behooren van hare taak had gekweten. Men vergat daarbij hoe enkele zoogenaamd *welgezinden* het leger hadden tegengewerkt.

Maar hierin ligt nu juist het moeilijke van de taak des legers. Treedt het niet krachtig op, dan hoort men de beschuldiging, dat men de kwalijkgezinden laat begaan, waardoor wat eerst een vonk was, tot een vuur is angeblazen. En treedt het leger wel krachtig op, dan is men dadelijk gereed om een smet op dat leger te werpen, bewerende dat de sterke hand niet op die wijze had behoeven in te grijpen.

Ik zal nu omtrent die Amsterdamsche-quaestie niet veel zeggen; ik ben er niet bij tegenwoordig geweest en kan er dus niet voldoende over oordeelen.

Het kan zijn, dat er enkele vlekjes kleven aan de wijze, waarop het leger is opgetreden. Maar al is dit zoo, dan vrang ik: of het billijk is die vlekjes met zulke scherpe trekken op den voorgrond te plaatsen, terwijl men het vuil aan de andere zijde geheel tracht weg te vagen? Dit is noch edel, noch billijk.

Ik zal het hierbij laten, daar ik vrees wel eenigszins buiten de orde te zijn gegaan, terwijl ik den geachten Voorzitter dank schuldig ben, niet reeds tot de orde te zijn geroepen.

De VOORZITTER: Ik heb u niet tot de orde willen roepen; ik doe dit niet gaarne, maar ik moet wel zeggen, dat U wat te zeer van de orde zijt afgeweken.

De heer BOOGAARD: Ik vreesde dit ook wel en wenschte daarom ook omtrent dit punt niet verder te gaan. De reden, waarom ik gemeend heb mij deze kleine afwijking te mogen veroorloven, is omdat, voor zoover ik weet, nog nimmer in publieke geschriften iets gezegd is tegen het beweren dat het leger zich minder goed had gedragen; ik greep deze, zij het ook gezochte, gelegenheid aan, om mijne kamaraden zoo mogelijk eenigszins te zuiveren van de naar mijne innige overtuiging, onverdiende blaam.

Ik kom nu terug tot het onderwerp aan de orde, nl. de localisatie. En dan vraag ik, of een der bezwaren daartegen niet vooral hierin moet gezocht worden dat, bij mogelijke tumulten van eenigszins groote beteekenis, het gevaarlijk kan zijn, het leger te plaatsen tegenover bloedverwanten en vrienden.

Nu zal men wel zeggen: bij het leger heerscht immers discipline. Maar hiertegen merk ik op, dat in ons leger, de miliciens slechts zooveel kwartalen onder de wapens blijft als bij andere mogendheden juren, zoodat men zich bij ons met een minimum van discipline tevreden moet stellen.

Het is waar dat, bij de minste overtreding van de discipline, de chef met zijn revolver in de hand gereed behoort te staan om den soldaat tot zijn plicht te brengen; maar ik vraag of het niet wenschelijker ware dien revolver terzijde te kunnen laten en den militair niet in de verzoeking te brengen zijn plicht te veronachtzamen.

En nu kan men wel zeggen, dat mijne bezwaren misschien eenigszins te zwart gekleurd zijn, maar geheel wegcijferen kan men ze toch zeker niet.

Ik erken nu zeer gaarne, dat de heer Hoogenboom duidelijk de voordelen van zijn stelsel heeft aangetoond; maar ik vraag toch of men in ons kleine land, zonder een al te streng doorgevoerd localisatie-stelsel, ook niet in betrekkelijk korten tijd de militie zal kunnen bijeenbrengen. Enorme groote afstanden als in andere landen, bijv. Frankrijk, hebben onze miliciens toch niet af te leggen; en wanneer nu mijne bezwaren maar eenigszins gegrond zijn, dan wensch ik te vragen of daarvoor de enkele voordelen der localisatie niet moeten worden losgelaten?

Ten slotte nog dit. Ik heb het woord niet opgevat, om de ver-

gadering door het aangeven mijner bezwaren te doen overhellen tot eene meening tegenovergesteld aan die door den Heer Hoogenboom voorgestaan; ik heb ze integendeel slechts ter sprake gebracht, omdat ik ze gaarne hier zou willen hooren weerleggen; opdat ik volkomen zou kunnen worden wat ik nu reeds ten halve ben, nl. *een voorstander van de localitatie der militie*.

De heer ABEL: De arbeid door den heer Hoogenboom geleverd is zoo omvangrijk en van zooveel gewicht, dat het, zonder dien arbeid voor oogen en gezet overwogen te hebben, gewaagd schijnt tot eene bespreking der bijzonderheden er van af te dalen.

Het is dan ook alleen als een gevolg van hetgeen de heer Hoogenboom aan het slot zijner rede zeide, nl. dat hij tot nadere toelichting of verduidelijking bereid was, dat ik het woord heb gevraagd.

Heb ik den heer Hoogenboom goed begrepen, dan zouden er, bij aanneming van zijn stelsel, ten aanzien der oproeping van de miliciens ter opkomst in werkelijken dienst, eenige raderen uit het administratief werk vallen, nl. de tusschenkomst der gewestelijke en gemeentelijke besturen, en zou voornamelijk daardoor de besparing aan tijd gewonnen worden. Hij heeft dit echter niet uitdrukkelijk gezegd, en gaarne zoude ik mijn verlangen naar zekerheid hieromtrent bevredigd zien.

Ware dit de bedoeling van den heer H., dan zou ook eene wijziging onzer bestaande wetgeving noodig zijn, om tot dien nieuwen toestand te geraken, omdat in onze tegenwoordige wetgeving een ander stelsel wordt gehuldigd. Daarbij toch is steeds het burgerlijk gezag in de oproeping gemoeid.

Bestaan tegen dergelijke wetswijziging overigens geen bezwaren, dan zou inderdaad het stelsel, door den Heer Hoogenboom ontwikkeld, zeer eenvoudig kunnen werken.

Nog op een ander punt verzoek ik den geachten spreker mij eenige opheldering te willen verschaffen.

Heeft het niet in zijne bedoeling gelegen, om van de verdedeling des lands in militiedistricten ook partij te trekken voor de schutterij?

Begrijp ik toch den heer Hoogenboom goed, dan zou onze schutterij worden eene werkelijke militie-reserve, bestaande uit-

sluitend uit mannen, die bij de militie hebben gediend. Wenscht hij nu die schutterij-korpsen steeds voltallig te hebben, en wil hij, door deze, in den geest als zulks met de landweer in Pruisen geschiedt, bij het leger aan te trekken, de sterkte van de korpsen van het leger in geval van oorlog dadelijk verdubbelen, dan zou eene verdeeling des lands in militie-districten, waardoor ook eene snellere mobielmaking der schutterijen in de hand wordt gewerkt, nog grootere voordeelen afwerpen.

De heer Hoogenboom heeft ook gezegd, dat de districts-commandant ook het toezicht zou kunnen houden op de schutterij in zijn district, en tevens dat deze het kader uit de militie zou kunnen nemen voor de schutterij, terwijl voorts den miliciën als voorwaarde tot het verkrijgen van een graad zou kunnen worden gesteld, dat hij zich zou moeten verbinden tot bijwoning van al de oefeningen der schutterij. Wellicht zal deze voorwaarde aan velen wat al te bezwarend schijnen. Daarom meen ik me te mogen veroorloven, dat in het stelsel van den heer Hoogenboom dit bezwaar meer zou bestaan *in schijn*. Immers, in het onderstelde geval zouden de oefeningen kunnen worden beperkt tot een zeer gering aantal en tot een betrekkelijk gering personeel, waardoor beter de mogelijkheid zou geboren worden, tot betaling door den Staat aan de schutters, voor den tijd dien zij in oefening doorbrengen. Werd de zaak zòd geregeld, dan zou die verbintenis, boven bedoeld, in plaats van bezwarend te kunnen heeten, een prikkel te meer worden om een graad in het leger te verwerven, aanzien hij in dat geval ook voor zijne diensten bij de schutterij bewezen, eene hoogere bezoldiging zou genieten.

Ik zou gaarne willen weten, of ik den heer Hoogenboom ook in dit opzigt goed heb begrepen.

Nog eene enkele opmerking omtrent hetgeen door den heer Boogaard is gezegd; niet om met dien spr. in discussie te treden, maar alleen naar aanleiding van de door hem gebezigde uitdrukking, waar hij zeide, dat, wanneer men tegenwoordig over de landsdefensie hoorde spreken, de grondtoon der redeneeringen steeds is terug te geven in deze drie woorden:

Pruisen, Utrechtsche-linie en algemeene dienstplicht.

De beide eerste punten laat ik onaangeroerd; maar wanneer

de heer Boogaard met algemeenen dienstplicht bedoelt datgeen, wat sedert jaren door enkelen wordt voorgestaan, en naar mijne overtuiging met goede redenen, dan wensch ik te doen opmerken, dat ook de heer Boogaard, gelijk reeds meermalen hier en elders is geschied, aan de zaak eene verkeerde benaming geeft, daardoor de nog altijd heerschende begripsverwarring op dit stuk doet voortduren en de wapens blijft smeden voor hen, die durven beweren dat met de *afschaffing van de dienstvervanging* iets wordt gevraagd, wat in strijd zou zijn met onze grondwet.

Onder verplichten persoonlijken dienst hebbe men te verstaan, dat zij die daartoe door het lot worden aangewezen, in persoon bij de militie op treden. Een verbazend groot onderscheid tusschen dit en den algemeenen dienstplicht, waarbij alle ingeschrevenen na aftrek van de lichamelijk ongeschikten, dus omstreeks de 27 000 man, zouden moeten worden ingelijfd. Bij invoering van den verplichten persoonlijken dienst zouden, even als thans, de loting en een beperkt contingent behouden blijven.

DE VOORZITTER: Ik wensch de opmerking te maken, dat ook de laatste spreker aan het slot wel wat te veel van het onderwerp is afgeweken. Thans is alleen aan de orde de quaestie der localisatie van militie, doch niet het vraagstuk van de algemeene of persoonlijke dienstplichtigheid. Ik begrijp echter, dat de vorige spreker hierover gesproken heeft om de opmerking van den heer Boogaard te beantwoorden, doch ik verzoek de volgende sprekers zich te bepalen tot het onderwerp aan de orde.

DE heer BOOGAARD. De opmerking door U, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding der slotwoorden van den laatsten spreker gemaakt, nopen mij niet weer op de zaak terug te komen, daar ik anders weder zou terugtreden in een onderwerp, dat niet aan de orde is. Alleen dit: ik meende dat in eene vergadering als deze, waar reeds menigmaal de quaestie van dienstvervanging grondig is behandeld, het tot geen begripsverwarring zou kunnen aanleiding geven, wanneer het woord *algemeene dienstplicht* werd gebezigd als een machtswoord.

Ik heb er alleen op willen wijzen, dat men zich te veel in

éene richting beweegt doch mijn doel was volstrekt niet om door het bezigen van een, als men wil minder juiste, uitdrukking, een ander stelsel te gaan prediken, dan dat waarvan de heer Abel zich reeds meermalen een voorstander heeft getoond; het oogenblik zou daarvoor ook slecht gekozen zijn.

De Heer DE BAS: Mijnheer de Voorzitter, Ik ben inderdaad eenigzins bevreesd, een derde voorbeeld te stellen van hen, die heden avond buiten de orde blijken te zijn. Toch zal bij de quaestie van localisatie der militie ook wel een zaak aangaande de regeling van het spoorwegvervoer in aanmerking mogen komen. Is dit zoo, dan durf ik op bijval rekenen, wanneer ik alhier den jongst afgetreden Minister van Oorlog dank bringe, voor hetgeen hij met de daarstelling van het Reglement omtrent de aanwending van spoorwegen en spoorwegmaterieel in tijden van oorlog en met de instelling eener Permanente Militaire Spoorweg-Commissie voor het leger heeft gedaan, als gevolg waarvan een belangrijke stap is verricht, om ook de uitvoering van het denkbeeld, localisatie der militie, te vergemakkelijken en te bevorderen.

Wat de localisatie der militie betreft, de strekking daarvan moet voornamelijk zijn, om de mobilisatie zooveel mogelijk te bespoedigen. Zoolang de mobilisatie en de concentratie niet zijn afgevoerd, zal tot dekking van de grenzen en tot waarneming van den vijand meerendeels van het wapen der cavalerie moeten worden gebruik gemaakt. Nu is het mij opgevallen, dat bij hetgeen door den heer Hoogenboom omtrent de localisatie is gezegd, de urgente noodzakelijkheid, dat de cavalerie het eerst gemobiliseerd en strijdvaardig zij, eenigzins is uit het oog verloren.

Ik wijs waarschuwend in dit opzicht op het voorbeeld zelfs van Duitschland in 1870, alwaar de cavalerie — enkele regimenten uitgezonderd, welke het garnizoen binnen weinige uren verlieten om te velde te gaan — eigenlijk het laatst gereed was. Later heeft men de groote nadeelen daarvan erkend; alleen de loop, welken de oorlog aanstonds nam, eveneens de zooveel minder strijdvaardigheid der Fransche cavalerie, spaarden gevoelige gevolgen van dit gebrek.

Ik heb mij thans de vraag gesteld: in hoeverre men, in ver-

band met de localisatie der militie, ook daarop dient te letten, dat het wapen der cavalerie, niet alleen *het eerst te velde kunne verschijnen, maar ook in voldoende sterkte het veld kunne houden.*

Bij onze tegenwoordige organisatie, geloof ik niet, dat aan die voorwaarden kan worden voldaan, wijl, al ware de militie reeds opgekomen, de aanvulling van het onvermijdelijk benoodigd aantal paarden te veel tijd zal eischen. Feitelijk dus zal de cavalerie het laatst gereed zijn.

Onze bezwaren tegen de bestaande organisatie van het wapen der cavalerie zijn in hoofdzaak drieledig:

a. de tegenwoordige sterkte der veld-eskadrons, bepaald op 116 troepen paarden en 138 manschappen, is onvoldoende, berust niet op logische of op tactisch te verdedigen gronden;

b. niet *alle* bij de veld-eskadrons ingedeelde paarden hebben den leeftijd van zeven jaar bereikt, en mogen dus als ten volle krachtig ontwikkeld worden aangemerkt; en

c. bij de organieke sterkte is geenszins rekening gehouden met de verzwakking te velde, welke op ongeveer 25% mag worden gesteld.

Zonder in uitvoerige details van cijfers te treden, strekke het volgende tot toelichting.

Sub. a. Sedert de aanzienlijke verbetering van de vuurwapenen, vormen de verrichtingen van den veld- en den kondschapsdienst de hoofdbestemming van de ruitery, en moet dus hare formatie vooral daarop zijn berekend. Die grondslag kan alleen zijn eene uitrukkende sterkte, van ongeveer 16 rotten, dus 32 ruiters per peloton, zoodat men, na verliezen te velde, menigvuldige detacheringen zooals immer bij de veld-eskadrons voorkomen tot ordonnance-dienst enz., toch immer zeker zij pelotons van volle 12 rotten te behouden; met pelotons van minder sterkte wordt de velddienst schier onuitvoerbaar, en leidt tot overspanning en uitputting der paarden. Voor eskadrons van vier pelotons wordt dus minstens noodig eene uitrukkende sterkte van 130 troepen paarden (2 voor de voertuigen). Bovendien is noodig een zeker getal onbereden manschappen, om aanstonds de buiten gevecht geraakte ruiters te vervangen. Geschiedt dit laatste niet, dan brengt het verlies van elken man twee paarden buiten het gelid.

Nu bedraagt tegenwoordig de sterkte der eskadrons aan paarden

116. Naar welken maatstaf dit getal is aangenomen, verklaren wij, niet te kunnen becijferen.

Aan manschappen moeten zij tellen :

Kader (met hoefsmeden), 32 manschappen.

Vrijwilligers en miliciens 106 „

te zamen 138 „

hierbij 22 onberedenen, welke allen m^{ee} te velde behooren te gaan.

Sub. *b*. In vergelijking van enkele jaren geleden, is ongetwijfeld eene groote verbetering bij de cavalerie ingetreden, in zoo verre thans het meerendeel der bij de veld-eskadrons dienstdoende paarden ook den zevenjarigen leeftijd hebben bereikt, terwijl vroeger die sterkte voor ongeveer $\frac{1}{4}$ was samengesteld uit 5- en 6-jarige paarden, dus niet ten volle ontwikkeld en alzoo nog niet als geheel afgericht te beschouwen (1).

Daar thans $\frac{1}{3}$ der remonte-paarden minstens 5 jaar tellen, daarna 1 à $1\frac{1}{2}$ jaar bij het depôt blijven, bedraagt het aantal zesjarige paarden bij de 16 veld-eskadrons niet meer dan ongeveer 80. Nu zal, na ontvangst van de aanstaande remonte, in de organieke sterkte der paarden bij de cavalerie (2358 troepenpaarden) allezins zijn voorzien. Doch feitelijk ontbreken nog bij de veld-eskadrons op *dit oogenblik* — en de veld-eskadrons moeten *elk oogenblik* kunnen te velde rukken — $\pm$ 150 geheel afgerichte paarden (te zamen de nog aanwezige zesjarigen en het incompleet bij de eskadrons tot de sterkte van 116 paarden).

In verband met het punt sub *c*, ware hierin afdoende alleen te voorzien door eene verhooging van het remonte-cijfer. Niet onwaarschijnlijk mag het bestaande zeer aanzienlijk incompleet aan personeel ($\pm$ 700 vrijwilligers) bij de ruitery aanleiding geven, dat niet reeds tot dergelijke verhooging is overgegaan.

Sub *c*. Volgens de jongste krijgsgeschiedenis mag de verzwakking van de cavalerie te velde op ongeveer $\frac{1}{4}$ der sterkte worden gesteld.

Met slechts 116 paarden, als thans, zal dus te velde weldra de sterkte der eskadrons tot 116—29 of 87 paarden afnemen: pelotons dus van 11 rotten, ten eenemale onvoldoende voor den

(1) Voorschrift betreffende het africhten van de paarden der cavalerie, blz. 31 en 106.

velddienst. Bij een getal van 130, is men na die verzwakking althans zeker 12 rotten te behouden. Wenschelijk komt voor bovendien een 10tal paarden meer voorhanden te houden voor ordonnance-dienst. enz.

De quaestie van oefening der ruiters en africhting der paarden bij de veld-eskadrons of bij het depôt thans buiten beschouwing latende — zonder dat ik daarom wil worden geacht, het bestaan der reserve-eskadrons op den tegenwoordigen voet in bescherming te nemen — zou ik, ter bevordering van de snelst mogelijke mobilisatie der veld-eskadrons met het vereischte aantal geheel afgerichte paarden, hunne sterkte verlangen te bepalen op 4 pelotons van gemiddeld 16 rotten, waartoe 32 man kader (20 althans in het gelid) en 128 cavalisten, waarbij 20 onberedenen, tezamen 160 ruiters en 140 paarden.

Natuurlijk behoort het getal aan te schaffen remonten in dezelfde evenredigheid te worden berekend, zoodat de sterkte per regiment bedrage $\pm$ 640 paarden.

Worden vervolgens de 4 regimenten huzaren verdeeld in 2 brigaden, gedислоceerd in den zin als door den heer Hoogenboom aangegeven, of wel: 1 regt. in Noord- en Zuid-Holland, de overigen langs den IJssel en in Noord-Brabant; worden alle maatregelen tot achterlating der minder bruikbare elementen — ruiters en paarden — dagelijks behartigd; houdt men, bij gebrek aan vrijwilligers, immer de gelederen compleet door miliciens; zijn eindelijk de regimenten steeds voorzien van alles, wat voor de uitrusting te velde noodig is, voertuigen, enz. — dan zal onze cavalerie, beantwoordende aan de eischen van den tijd, de mobilisatie en concentratie van het leger in eerste linie kunnen dekken, zal ook zij aan de door den spreker van heden avond gestelde eischen voldoen.

De heer HOOGENBOOM. Met een enkel woord wensch ik de verschillende sprekers te beantwoorden. Ik kan vooral daarom kort zijn, omdat het door mij voorgedragen stelsel — dat overigens niet nieuw is — geene eigenlijke bestrijding heeft onderhouden. De heer Boogaard vreest dat de localisatie dit nadeel zal hebben, dat bij oproer in zekere garnizoenplaats, het geheele

garnizoen zal bestaan uit personen afkomstig uit de plaats zelve. Hij ziet daarbij echter over het hoofd, dat er maar twee plaatsen zijn waar dit mogelijk zou kunnen wezen, nl. Rotterdam en Amsterdam, aangezien de bevolking van Rotterdam, zooals uit de bijlagen blijkt, sterk genoeg is om er twee bataljons uit te lichten, en die van Amsterdam nog sterker is. Te Rotterdam is echter geen garnizoen van de landmacht, terwijl in Amsterdam slechts vesting-artillerie en infanterie liggen. Moeten te Rotterdam dus troepen werkzaam zijn, dan zullen zij van elders moeten komen, en zal men er natuurlijk *niet* de bataljons henen zenden, die er hunne militie uit ontvangen. Met Amsterdam is dit evenzeer het geval als er cavalerie noodig is, daar die van elders moet komen.

In alle andere plaatsen bestaat het garnizoen grootendeels of geheel uit militie gelicht in den omtrek of in meer verwijderde streken en die buitenlui zullen met de oproermakers, die toch meestal niet zoo talrijk zijn — de groote massa, die bij oploopen op de been is, bestaat voor drievierde uit nieuwsgierigen en in opgewondenheid mede gesleepte personen — zich niet verbroederen; daarvoor ben ik niet bevreesd.

Als er dus bezwaar bestaat, dan is dit niet zeer groot en zal het nog veel kleiner verbodding aannemen, als het stelsel van *verplichten persoonlijken dienst* zal zijn ingevoerd, en dus een aanzienlijk aantal mannen in de gelederen zullen gevonden worden uit de meer gegoede standen, die zich toch zeker niet zullen inlaten met onruststokers. Dit voordeel voor de maatschappelijke rust, dat voort zal vloeien uit de invoering van bovengenoemd stelsel, wordt maar al te zeer over het hoofd gezien door de tegenstanders.

Bovendien bestaat bij het leger meer discipline dan bij de schut-terij, zoodat ook daardoor het gevreesd gevaar wordt verminderd.

De vraag van den heer Boogaard, of ons land niet te klein is om met voordeel de localisatie te kunnen invoeren, wensch ik tegelijk te beantwoorden met de opmerking van den heer Abel nopens het wegvallen van de burgerlijke autoriteiten.

't Valt niet te ontkennen dat ons land niet groot en dus de te doorloopen afstanden ook vrij klein zijn, maar men moet het stelsel, zooals het door mij is voorgedragen, *in zijn geheel* nemen en dan volgt er van zelf uit, dat aan de eene zijde alles wat belemmerend voor eene

spoedige mobilisatie kan werken, moet vermeden worden, en aan den anderen kant alle te doorloopen afstanden moeten worden bekort, terwijl alles zóó moet kunnen geregeld worden, dat de te geven orders zoo *kort* en *duidelijk* mogelijk kunnen zijn en verwarring — door kruising, ophooping, enz. — *onmogelijk* wordt. De tusschenkomst der burgerlijke autoriteiten moet dus, waar zij niet *bepaald* noodig is — ik acht alléén de tusschenkomst van 't hoofd der gemeente onmisbaar — vervallen. De wijze, waarop ik het instructie-kader voor de schutterij wil verkrijgen en toezicht wil doen houden op de oefening, zal ook weinig moeite veroorzaken en zeker het voordeel verschaffen, dat niet meer instructeurs zullen worden gegeven dan noodig is maar..... ook niet minder, de bataljons-commandant — om ons nu maar bij de infanterie-schutters te bepalen — is verantwoordelijk voor de oefening der schutterij, maar óók voor de oefening van zijn bataljon. De heer Abel merkte overigens te recht op dat de schutterij, zooals ik die wensch, — namelijk *uitsluitend* voortgekomen uit de militie — weinig tijd aan de oefeningen behoeft te besteden — alzo *minder oefeningen* en *beter gehalte*, bovendien nog *korter diensttijd*, wat wil men meer? — ook ligt het tevens in mijne bedoeling dat de schutters voor den tijd hunner oefeningen zullen worden betaald; ik heb daarop, hier ter plaatse, meermalen met nadruk aangehouden.

Ik weet niet of ik den heer Boogaard goed heb begrepen, nl. of hij beweerd heeft dat in geen enkel openbaar geschrift iets zou zijn gezegd ten voordeele van het leger, naar aanleiding van het gebeurde te Amsterdam. Is dit zoo, dan wensch ik te herinneren aan het geschrift van generaal van Limburg Stirum, waarin zeer sterk wordt opgekomen tegen de blaam op het leger geworpen. Ik heb gemeend hierop te moeten wijzen, omdat het kan zijn dat dit geschrift door hem was over het hoofd gezien, en het zeer lezenswaardig is.

Wat de heer De Bas omtrent de organisatie der cavalerie heeft gezegd, meen ik onbesproken te kunnen laten. Ik heb te veel vertrouwen in de kennis van dien spr. — die zeker niet het minst in *deze* zaak bevoegd zal zijn te oordeelen — om aan zijne woorden te twijfelen. Ik neem dus gaarne aan dat zijne voorstellen goed zijn en dit nog ten overvloede zal blijken uit de cijfers die

hij ons heeft toegezegd. Alleen herinner ik, dat ik ook de wijze heb aangegeven waarop door onteigening kan worden voorzien in het geval, dat de cavalerie bij mobilisatie paarden noodig heeft, en dat ik daarbij *in de eerste plaats* aanvulling uit de depôts noodig acht, daar op die wijze alleen *ge oefende* paarden zijn te krijgen. 't Spreekt van zelf dat de vredessterkte zoodanig moet zijn, dat zij de oorlogsterkte kan leveren.

Ik herhaal ten slotte wat ik straks reeds zeide: men moet het door mij ontwikkelde *in zijn geheel* nemen, ik houd mij overtuigd, dat men alsdan de groote voordeelen er van wel zal erkennen.

De Heer BOOGAARD. Nog een paar woorden, Mijnheer de Voorzitter. In de eerste plaats om kapitein Hoogenboom te bedanken voor zijne terechtwijzing omtrent het verzuim door mij gepleegd, door niet te vermelden het geschrift van den hooggeachten generaal van Limburg Stirum, dat mij tot mijn leedwezen niet bekend was. Ware dit wel het geval geweest, ik zou de Vergadering met mijn kort pleidooi niet lastig zijn gevallen.

In de tweede plaats, wat betreft het bedwingen van oproerige bewegingen. De heer Hoogenboom zeide dat het geval, door mij bedoeld, zich slechts zou kunnen voordoen in twee steden, Amsterdam en Rotterdam. Ik weet nu niet, waarop die meening is gebaseerd. Is het omdat toevallig in den laatsten tijd dáár iets dergelijks heeft plaats gehad? Maar dan herinner ik aan het bekende grutters-oproer in den Haag en ook aan het gebeurde in Groningen, waar bloedige offers zijn gevallen.

Ik zal hierover echter niet verder uitweiden; ik herhaal alleen wat ik in den aanvang zeide, nl. dat mijne opmerkingen alleen ten doel hadden van den heer Hoogenboom een nader antwoord uit te lokken, waardoor ik zou kunnen komen tot de bepaalde overtuiging, dat aan de localisatie groote voordeelen verbonden zijn.

Zonder geheel overtuigd te zijn dat mijne bezwaren *niet* geteld zouden behoeven te worden, geloof ik te mogen constateeren, dat het debat van heden avond heeft geleerd, dat de voordeelen aan het localisatie-stelsel verbonden, de nadeelen verre overtreffen.

De heer HOOGENBOOM. Ten aanzien van dit laatste punt wil

ik nog alleen dit zeggen, dat ik daarom Amsterdam en Rotterdam heb genoemd, omdat, wanneer daar troepen zouden moeten komen tot herstel van rust, dit steeds uit andere garnizoensplaatsen getrokken zou moeten worden. En wat den Haag en andere plaatsen betreft, daar komt het garnizoen grootendeels of geheel van buiten, of wel uit verder afgelegen districten. Wat de quaestie van het oproer te Amsterdam betreft, heb ik er den heer Boogaard volstrekt geen verwijt van willen maken, dat hij een warm pleidooi hield ten gunste onzer kameraden, aan wie de *onaangenaamste* taak was opgedragen, die aan het leger kan worden gesteld. Het tegendeel is waar. Ik heb met *zeer groot genoegen* dien spr. aangehoord! Het *verheugde mij zeer* dat ook in *onze* bijeenkomst eene stem werd vernomen ter bestrijding van de onwaardige critiek, die in de dagbladen is gevoerd over de handelingen onzer wapenbroeders te Amsterdam. Ik zal aan de woorden van den heer Boogaard alleen dit toevoegen: men heeft in die dagbladartikelen *wel* BEWEERD dat het oproer *niet zoo erg* was, dat men het *zoo* sterk behoefde aan te pakken, maar men heeft *niet* BEWEZEN dat het zonder dat aanpakken *niet erger zou geworden zijn*. Wat het verdere betreft, verwijs ik den heer Boogaard naar hetgeen ik straks zeide; vermoedelijk heeft hij mij niet goed begrepen.

De VOORZITTER. Ik sluit thans de discussiën, onder dankbetuiging aan den geachten spreker en aan al de heeren, die aan de discussie hebben deelgenomen.

De vergadering wordt hierop gesloten.

Namens het Bestuur:

De Secretaris,

F. E. L. A. ABEL.

Bijlage A.

STERKTE VAN HET LEGER.

1°. Veldleger.

a. Het legerkorps :

8 divisien infanterie van 12 bataljons	36000 man.
16 eskadrons cavalerie van 150 man	2400 "
17 batterijen (14 veld- en 3 rijdende) van 106 man	1802 "
3 compagniën sappeurs van 250 man	750 "
2 " pontonniers van 130 man	260 "
5 " artillerie-transporttrein van 245 man	1225 "
5 " transporttrein van 140 man	700 "
te zamen	<u>43137 man.</u>

b. De dépôts en reserve :

12 dépôt-compagniën infanterie van 150 man	1800 man.
4 reserve batterijen van 106 man	424 "
2 dépôt-batterijen (1 veld- en 1 rijdende) van 118 man	236 "
3 " eskadrons van 150 man	450 "
1 " compagnie sappeurs van 150 man	150 "
Alzoo totaal	<u><u>46197 man.</u></u>

2°. Vestingleger.

a. Militie :

56 compagniën infanterie van 250 man	14000 man.
64 " vesting-artillerie van 130 man	8320 "
8 " kust-artillerie van 130 man	1040 "
2 " mineurs en sappeurs van 250 man	500 "
4 " torpedisten van 130 man	520 "
te zamen	<u>24380 man.</u>

b. Schutterij :

112 compagniën infanterie van 125 man	14000 man.
25 " artillerie van 110 man	2750 "
4 " mineurs en sappeurs van 125 man	500 "
Alzoo totaal	<u><u>41630 man.</u></u>

Militie voor { het veldleger . . . 46197 } 70577.
 { " vestingleger . . 24380 }

Bijlage B.

Indeeling in

GARNIZOENS- PLAATSSEN.	V E L D -								
	Veld- bataljons.	Dépôt- compagnien.	Veld-	Dépôt-	Batterijen				
					korps artillerie.		Divisie artillerie.	Reserve artillerie.	Dépôt.
			infanterie.	eskadrons cavalerie.	Veld-	Rijd.-			
Hoorn	1	4	..	..	..	..	..	..	..
Haarlem	4	..	..	1	..	..	..	4	..
Leiden	1	..	..	..	..	..	..	..	..
's Hage	5	..	4	1	..	..	3	..	1
Delft	1	..	..	..	..	..	..	..	..
Groningen	3	..	..	..	..	..	..	..	..
Leeuwarden	2	..	..	..	..	..	..	..	..
Assen	1	..	..	..	..	..	..	..	..
Deventer	..	..	2	..	..	..	..	..	..
Zutphen	..	..	4	..	..	..	..	..	..
Doesburg	1	..	..	..	..	..	..	..	..
Arnhem	3	..	..	..	..	..	3	..	..
Nijmegen	2	..	..	..	..	..	..	..	..
Grave	1	..	..	..	..	..	..	..	..
's Bosch	4	..	4	..	..	..	..	..	..
Maastricht	1	..	..	..	..	..	..	..	..
Breda	2	..	..	..	..	..	3	..	..
Bergen-op-Zoom	3	..	..	..	..	..	..	..	..
Middelburg	1	..	..	..	..	..	..	..	..
Venlo	..	..	2	..	..	..	..	..	..
Utrecht	..	..	..	..	5	..	..	..	1
Amersfoort	..	..	..	..	..	3	..	..	..
Dordrecht	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Amsterdam	..	..	..	1	..	..	..	..	..
Helder	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Brielle	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Hellevoetsluis	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Neuzen	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Willemstad	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Geertruidenberg	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Hensden	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Naarden	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Woerden	..	4	..	..	..	..	..	..	..
Gouda	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Gorinchem	..	4	..	..	..	..	..	..	..
Woudrichem	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Te samen	36	12	16	3	5	3	9	4	2

garnizoenen.

LEGER.					VESTING-LEGER.					Aanmerkingen.
Compagnien sappeurs.		Compagnien			Compagnien					
Veld-	Dépôt-	pontonniers.	artillerie- transporttr.	transport- trein.	infanterie.	artillerie.		mineurs en sappeurs.	torpelisten.	
						Ves- ting-	Kust-			
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	Bovendien
..	..	..	5	..	..	..	..	..	..	te Kampen een in-
..	..	..	..	..	2	6	..	..	..	structie-bataljon
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	voor de infanterie
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	en te Schoonhoven
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	2 instructie-com-
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	pagnien voor de ar-
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	tillerie. De laatste
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	zijn tevens depôts
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	voor de positie-ar-
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	tillerie.
..	..	..	..	..	..	4	..	..	..	Voor den trein zijn
..	..	..	..	..	2	6	..	..	..	nog noodig compag-
..	..	..	..	..	5	6	..	..	..	nien infanterie tot
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	bediening der voer-
3	1	..	..	..	..	10	..	2	..	tuigen, die niet met
..	..	2	..	..	..	..	..	..	..	munitie bepakkt zijn,
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	en compagnien hos-
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	pitaal-soldaten tot
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	het verrichten van
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	dienst bij de zieken-
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	wagens en bagaadje-
..	..	..	..	..	7	6	..	..	..	karren tot genees-
..	..	..	..	..	8	4	4	..	2	kundigen dienst. Zij
..	..	..	..	..	1	..	2	..	2	zullen wel uit de
..	..	..	..	..	1	..	2	..	..	dépôt-compagnien
..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	en uit de infanterie
..	..	..	..	..	1	1	..	..	..	van het vesting-le-
..	..	..	..	..	4	..	..	..	..	ger kunnen gevon-
..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	den worden, door
..	..	..	..	..	8	10	..	..	..	de meest geschikte
..	..	..	..	..	5	..	..	..	..	te kiezen.
..	..	..	..	..	4	..	..	..	..	
..	..	..	..	..	4	10	..	..	..	
..	..	..	..	..	2	..	..	..	..	
3	1	2	5	5	56	64	8	2	4	

Bijlage C.

Indeeling der militie in districten.

(Volkstelling van 1865.) Zie bijgevoegde kaarten.

VELD-LEGER.

1ste Divisie.

1e	Bataljon,	1000	man,	het	district	(1)	bevat	50 600	inwoners.
2e	"	1000	"	"	"	(2)	"	50 500	"
3e	"	1000	"	"	"	(3)	"	50 500	"
4e	"	1000	"	"	"	(4)	"	50 400	"
5e	"	1000	"	"	"	(5)	"	50 500	"
6e	"	1000	"	"	"	(6)	"	50 300	"
7e	"	1000	"	"	"	(7)	"	50 200	"
8e	"	1000	"	"	"	(8)	"	50 200	"
9e	"	1000	"	"	"	(9)	"	50 300	"
10e	"	1000	"	"	"	(10)	"	50 000	"
11e	"	1000	"	"	"	(11)	"	51 500	"
12e	"	1000	"	"	"	(12)	"	51 100	"

De miliciens dezer divisie komen dus uit een gedeelte van Zuid- en Noord-Holland, een klein gedeelte van Groningen en uit Friesland.

2de Divisie.

1e	Bataljon,	1000	man,	het	district	(1)	bevat	50 300	inwoners.
2e	"	1000	"	"	"	(2)	"	49 300	"
3e	"	1000	"	"	"	(3)	"	51 100	"
4e	"	1000	"	"	"	(4)	"	51 900	"
5e	"	1000	"	"	"	(5)	"	50 800	"
6e	"	1000	"	"	"	(6)	"	51 000	"
7e	"	1000	"	"	"	(7)	"	50 300	"
8e	"	1000	"	"	"	(8)	"	52 000	"
9e	"	1000	"	"	"	(9)	"	50 100	"
10e	"	1000	"	"	"	(10)	"	49 100	"
11e	"	1000	"	"	"	(11)	"	50 500	"
12e	"	1000	"	"	"	(12)	"	50 000	"

De miliciens dezer divisie komen dus uit Groningen, Drenthe, Overijssel en een gedeelte van Gelderland.

3e Divisie.

1e	Bataljon,	1000	man,	het	district	(1)	bevat	49 900	inwoners.
2e	"	1000	"	"	"	(2)	"	49 800	"
3e	"	1000	"	"	"	(3)	"	50 800	"
4e	"	1000	"	"	"	(4)	"	50 000	"
5e	"	1000	"	"	"	(5)	"	50 200	"
6e	"	1000	"	"	"	(6)	"	50 200	"
7e	"	1000	"	"	"	(7)	"	50 500	"
8e	"	1000	"	"	"	(8)	"	50 500	"
9e	"	1000	"	"	"	(9)	"	50 000	"
10e	"	1000	"	"	"	(10)	"	50 400	"
11e	"	1000	"	"	"	(11)	"	50 100	"
12e	"	1000	"	"	"	(12)	"	50 400	"

De miliciens dezer divisie komen dus uit Zeeland, Limburg en een gedeelte van Noord-Brabant en Gelderland.

4	batterijen		in	Haarlem		600
1	dépôt-eskadron		garni-	id.		200
1	"		zoen	Amsterdam		200
2	"	compagniën infant.	te	Hoorn		300

Totaal miliciens..... 1300

uit het district **II**, dat bevat..... 65 200 inwoners.

3	batterijen		in	's Hage		450
1	dépôt-batterij		garni-	id.		150
4	eskadrons		zoen	id.		800
1	dépôt-eskadron		te	id.		200
2	"	compagn. infanterie	te	Hoorn		300

Totaal miliciens..... 1900

uit het district **K**, dat bevat..... 95 700

3	batterijen		in	Arnhem		450
3	eskadrons		garni-	Deventer		800
4	"		zoen	Zutphen		400
2	dép. compagn. infanterie		te	Woerden		300

Totaal miliciens..... 1950

uit het district **L**, dat bevat..... 97 700

3	batterijen		in	Breda		450
4	eskadrons		garni-	's Bosch		800
2	"		zoen	Venlo		400
4	dép. compagn. infanterie		te	Gorinchem		600

Totaal miliciens..... 2250

uit de districten **M** en **N**, die bevatten..... 112 500

3 batterijen	rijd. artillerie	in	Amersfoort....	450
5 "	veld- "	garni-	Utrecht	750
1 dépôt-batt.	rijd. "	zoen	id.	150
2 "	compagn. infanterie	te	Woerden	300

Totaal miliciens..... 1650

uit het district **P**, dat bevat..... 82 900 inwoners.

VESTING-LEGER.

8 compagniën infanterie..				2000
4 "	vesting-artillerie	in garnizoen		520
4 "	kust- "	te Helder		520
2 "	torpedisten....			260

Totaal miliciens..... 3300

uit het district **A**, dat bevat..... 166 100 "

7 compagniën infanterie..		in	Amsterdam....	1750
8 "	" ..	garni-	Naarden	2000
6 "	artillerie...	zoen	Amsterdam....	780
10 "	" ...	te	Naarden	1300

uit het district **B**, dat bevat..... 292 200 "

4 compagniën infanterie..		in gar-	Gouda.....	1000
5 "	" ..	nizoen	Woerden	1250
10 "	artillerie...	te	Utrecht.....	1300

Totaal miliciens..... 3550

uit het district **C**, dat bevat..... 188 600 "

4 compagniën infanterie..		in gar-	Gorinchem	1000
2 "	" ..	nizoen	Woudrichem... 500	
10 "	artillerie...	te	Gorinchem	1300

Totaal miliciens..... 2800

uit het district **D**, dat bevat..... 140 200 "

2 compagniën infanterie..		in	's Bosch	500
4 "	" ..	garni-	Geertruidenberg 1000	
1 "	" ..	zoen	Heusden	250
6 "	artillerie...	te	's Bosch	780

Totaal miliciens..... 2530

uit het district **E**, dat bevat..... 126 800 "

VII

5 compagniën infanterie..			Breda.....	1250
1 " " ..	in garni-	zoen	Neuzen.....	250
1 " " ..			Willemstad...	250
6 " artillerie...			Breda.....	780
1 " " ...	te		Neuzen.....	130
1 " " ...			Willemstad...	130

Totaal miliciens..... 2790

uit het district F, dat bevat..... 140 200 inwoners.

2 compagniën infanterie..			Delft.....	500
1 " " ..	in garni-	zoen	Brielle.....	250
1 " " ..			Hellevoetsluis..	250
6 " vesting-artillerie			Delft.....	780
2 " kust- " ..	te		Brielle.....	260
2 " " " ..			Hellevoetsluis..	260
2 " torpedisten....			Brielle.....	260

Totaal miliciens..... 2560

uit het district G, dat bevat..... 128 100

4 compagniën vesting-artill., in garnizoen te Nijmegen.. 520

uit het district H, dat bevat..... 27 299

Totaal..... 3 478 799 inwoners.

NB. Daar ronde getallen zijn genomen, is dit cijfer beneden dat der volkstelling van 1865, wat bedroeg 3 529 108. — In 1869 was het 3 575 080. De districten zullen dus dooreen meer bevolkt zijn dan is opgegeven.

Bijlage D.

STAAT aangevende de wijze waarop de miliciens, bij een *mobilisatie met spoed*, in den namiddag van den tweeden mobilisatie-dag zich naar hunne corpsen begeven.

TREIN	VERTREK VAN	HOUDT OP	AANKOMST TE ...
N ^o .	TEN.....		TEN.....
1	Rotterdam (Rijn Sp.) 5½	loopt door over Gouda.	's Hage 6½
2	id. (id.) 6	op alle stations behalve Moordrecht.	id. 8
3a	id. (Holl. Sp.) 4½	loopt door.	Delft 5
3b	id. (id.) 6½	id.	's Hage 7
4	Beverwijk 4½	id.	Leiden 6½
4 en 5	Leiden 7	id.	's Hage 7½
Boot.	Stavoren 1		Enkhuizen 1½
6	Enkhuizen 2	loopt door.	Leiden 6
7	Franeke 1	id.	Stavoren 2½
Boot.	Stavoren 3		Enkhuizen 3½
8	Enkhuizen 4	loopt door.	Haarlem 8
9	Leeuwarden 12½	id.	Stavoren 1½
Boot.	Stavoren 2		Enkhuizen 2½
10	Enkhuizen 3	loopt door.	Haarlem 7
11	Groningen 12	op alle stations.	Leeuwarden ... 2
12	Meppel 1	op alle stations na Peperga.	Leeuwarden ... 2
11 en 12	Leeuwarden 2½	loopt door.	Stavoren 3½
Booten.	Stavoren 4 en 4½		Enkhuizen 4½ en
13	Enkhuizen 5½	loopt door	Haarlem 9½
Booten.	Lemmer 3 en 6		Hoorn 4 en
14a	Amsterdam 12	op alle stations (over Zaandam).	Helder 4
14b	id. 4	id. (id.).	id. 8
15a	Milligen 1	op alle stations.	Dieren 2
16	Zwolle 1	id.	Zutphen 3
17	Hengelo 1	te Goor en te Markelo.	id. 2
16 en 17	Zutphen 3½	loopt door.	Nijmegen 5
18	Almelo 3	id.	Arnhem 5
19 en 20	Zwolle 3½	id.	id. 6
20	Peperga 1	op alle stations.	Zwolle 3
21	Meppel 1	op alle stations beh. Z.-Laren en de Pont.	Groningen ... 3
22	Winschoten 1	loopt door.	Hoogezand ... 1½
22 en 23	Hoogezand 2	id.	Leeuwarden ... 5½
24	Zwolle 1	op alle stations	Utrecht 6
15b	Milligen 3½	id.	Amersfoort ... 4
25a	Gouda 9 v. m.	te Woerden.	Utrecht 11 v. m.
25b	id. 1	op alle stations.	Utrecht 3
26	Arnhem 1	id.	id. 3
27	Nijmegen 1	op alle stations van af Spees.	Gorinchem ... 3½
28a	Breda 9 v. m.	loopt door.	Oudenbosch ... 10 v. m.
28b	Rotterdam 1	op alle stations na Ysselmonde.	id. 3
29a	Middelburg 1	op alle stations.	Bergen-op-Zoom 3
29b	Vlissingen 6	te Goes en te Kruiningen.	id. 8½
30	Eindhoven 3	loopt door.	Breda 5
31	Veulo 2	te Helmond.	Bortel 4½
32a	Gennep 3	op alle stations.	id. 4
33a	Breda 2	id.	id. 3½
33b	Bortel 5	id.	Breda 6½
32b	id 5½	loopt door.	's Bosch 6
34	Maasricht 2	op alle stations tot Swalmen.	id. 6½
35	Zutphen 1	id. tot Ravestein.	id. 5

Alzoo moeten gelijktijdig worden geleverd door :

De Rijnspoorwegmaatschappij.....	trein 1 en 2, ieder ± 25 , en trein 25 en 26
- Hollandsche maatschappij.....	" 3, 4 en 5 ± 25 , trein 14 ± 35 en 15
- Staatsspoor {	Noorder Net " 7, 9, 11, 12, 16, 17, 18, 19, 20,
	Zuider Net " 28, 29, 30, 31, 33, 34 en 35 ± 25
	Noord-Holl. en Overbetuwe. " 6, 8, 10 en 27 ± 25 , en 13 ± 50
Centraal	" 24 ± 20
Bortel en Wezel	" 32 ± 30

Aanmerkingen.

NB. Alle uren zijn namiddag-uren, van den 2den mobilisatie-dag, tenzij uitdrukkelijk is aangegeven dat zij voormiddag (v. m.) zijn.

De onderdeelen van het veld- en het vesting-leger, die in kolom 5 niet genoemd zijn, ontvangen hoene miliciens rechtstreeks. Zij moeten op de voorgeschreven nren present zijn.

Wordt aangenomen dat tusschen Stavoren en Lemmer minstens 2 groote stoombooten de aansluiting van den spoorweg daarstellen. Deze kunnen groot genoeg zijn om 800 man in eens te vervoeren ('t vaarwater meer dan 30 dm. diep). De Harlinger boot kan reeds 600 man overvoeren volgens tarief.

Van de plaatsen nabij den spoorweg.

" " verder afgelegene plaatsen.

Marscheren naar Doesburg.

Van de 2de Divisie is het 8ste Bataljon te Assen en het 11de en 12de Bataljon te Groningen.

De infanterie-miliciens en die voor den transport-trein overblijven, gaan zoodra mogelijk verder.

Marscheren onmiddelijk naar de forten.

Worden te Utrecht uitgerust en naar de sorten gedirigeerd.

Worden te Gorinchem uitgeroost en idem.

Marscheren onmiddelijk naar Willemstad.

Id. id. naar id. waar zij uitgerust worden.

Uit Noord- en Zuid-Beveland.

Uit Zeeuwsch Vlaanderen, Schouwen en Duiveland.

Van de 3de Divisie is het 1ste Bataljon te Middelburg, het 4de te Bergen-op-Zoom en het 9de te Maastricht.

ieder ± 30	wagens, te samen	110	wagens voor	40 man,
n 15 ± 10	" " "	120	" " "	"
, 22 en 23 ± 25	" " "	300	" " "	"
.....	" " "	175	" " "	"
.....	" " "	150	" " "	"
.....	" " "	20	" " "	"
.....	" " "	80	" " "	"

wanneer er maar ééne
lichting onder de wa-
pens is, bij twee lich-
tingen $\frac{1}{2}$ minder, enz.

VELD LEGER.

Teekens

- Bataljon infanterie
 — Eskadron kavalerie
 + Battery artillerie
 Δ Mineurs en Sappeurs
 — Pontonniers
 — Spoorweg
 - - - Ontworpen Spoorweg
 - - - grens militie districten } der Divisien
 ① ② enz. bataljons districten } „ Bataljons

VESTING LEGER.

Teekens.

- + Comp. Infanterie
 + V " Vesting Artillerie
 + K " Kust. "
 ▼ " Torpedos
 Δ " Mineurs en Sappeurs
 --- Grins districten van het Vesting leger
 — Spoorwegen

Militie-districten.

- A. voor Helder.
 B. " Amsterdam en Naarden.
 C. " Utrecht, Woerden en Gouda.
 D. " Corinchem en Woudrichem.
 E. " 's Bosch, Heusden en Geertruidenberg.
 F. " Breda, Willemstad en Neuen.
 G. " Delft, Brielle en Hellevoetsluis.
 H. " de Spierforten.